

JÁSZKUNSAÉG

XVIII. évfolyam 4. szám

1972. december

JASZKUNSÁG

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Szolnok megyei Szervezetének folyóirata

Megjelenik negyedévenként
XVIII. évfolyam, 4. szám,

1972. december.

Terjeszti a Magyar Posta, Előfizetheti a Posta
Központi Hírlap Irodánál (Bp., József nádor
tér 1.) és a postahivataloknál. Előfizetési díj:
1 évre 20,— Ft. Csekk számlaszám: 215—96 162

A szerkesztő bizottság elnöke:

Szurmay Ernő
Szerkesztő bizottság:

Barna Gábor, Elek Lajos, dr. Lukács Pál
Mészáros Ferenc, Mohácsi Ottó, Simon Béla,
Soós István

Felelős szerkesztő:

Kaposváry Gyula

Szerkesztőség: Szolnok, Kossuth tér 4.
Telefon: 12-350

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza,

Kiadja a Szolnok megyei Néplap
Lapkiadó Vállalat.

Felelős kiadó: Virág Iván.

Index: 25 910

4762-72 Szolnoki Nyomda Vállalat, Szolnok,
Május 1. u. 19.

Felelős vezető: Kozák Ferenc.

Dr. Selmeczi László: A Tanácsköztársaság szolnoki mártírjainak emlékezete	145
Szabó István: Szolnok megye munkássága struktúrájának alakulása és mobilitásá- nak néhány jellemző vonása	157
Makula Márta: Szolnok megye városainak vonzáskörzete	165
Földes Attila: Szolnok város villamosener- gia-szolgáltatásának történetéből	178

A TÁRSULAT ÉLETÉBŐL

A TIT Szolnok megyei küldöttgyűlés anyagából	187
Enőki megnyitó (Szurmay Ernő)	187
Tabák Lajos, az SZMT elnöke felszó- lalásából	188
Sipos Károly, a Megyei Tanács elnök- helyettese felszólalásából	189
Dr. Majoros Károly, az MSZMP Megyei Bizottsága titkára felszólalásából	190
A küldöttgyűlés választott vezetősége ...	192

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Földes Attila mérnök, a TITÁSZ munkatársa,
Szolnok; Dr. Majoros Károly, az MSZMP Me-
gyei Bizottsága titkára, Szolnok; Makula Márta
közgazdász, a Központi Statisztikai Hivatal Szol-
nok megyei Igazgatósága munkatársa, Szolnok;
Dr. Selmeczi László régész, a Szolnok megyei
Múzeumok Igazgatósága munkatársa, Szolnok;
Sipos Károly, a Megyei Tanács elnökhelyettese,
Szolnok; Szabó István szociológus, az MSZMP
MB osztályvezető-helyettese, Szolnok; Szurmay
Ernő, a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár
igazgatója, Szolnok; Tabák Lajos, az SZMT
Szolnok megyei elnöke, Szolnok.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG SZOLNOKI MÁRTIRJAINAK EMLÉKEZETE*

A Magyar Tanácsköztársaság megdöntését követően a magyar történelem reakciós erői a hatalomért folytatott küzdelemben szemben álltak egymással.¹ A munkásosztály legjobbjainak üldözésében, fizikai megsemmisítésében azonban teljes volt az egyetértés az intervenciós hadsereg, az éppen kormányon levő reakciós csoportosulás és a Horthy vezette fővezérség között. Az államhatalom szervei tudtak a fővezérség csapatainak „rendcsináló” tevékenységéről, s nem egy esetben hatékonyan támogatták is azt.²

Szolnok a Tanácsköztársaság idején a kiemelkedő jelentőségű vidéki városok közé tartozott. Szolnok megyében az egyetlen olyan város, amely számottevő munkásosztállyal rendelkezett. A Pest–szolnoki vasút 1847-ben történt megnyitása után Szolnokon vasúti javítóműhelyt létesítettek, melynek 1858-ban még csak 99 munkása volt.³ Az üzemet 1880-ban államosították, s ettől kezdve gyorsan fejlődött.⁴ A munkáslétszám az 1887. évi 349-ről az 1917. évre 1371-re nőtt.⁵ A MÁV-műhely munkásai alkották Szolnok megyében a munkásosztály legszervezettebb rétegét. A szociáldemokrata mozgalomnak régi hagyományai voltak, erős volt a háborúellenes mozgalom.⁶ A Kommunisták Magyarországi Pártja helyi szervezete még 1918. december 12-én megalakult.⁷ A szolnoki pártszervezet munkáját maga Kun Béla is fontosnak tartotta, s 1919. januárjában, 19-én és 26-án, kétszer is előadást tartott a polgári fiúiskola tornatermében a kommunizmusról.⁸ A szolnoki kommunista szervezet létrehozásában a legnagyobb szerepet Dr. Guth Antal, a Tanácsköztársaság későbbi népbiztosa játszotta. Dr. Guth Antal 1916-tól a szolnoki vásártéri katonai kórházban dolgozott orvosként, s így került kapcsolatba a város forradalmi erőivel.⁹ A KMP vezetőinek letartóztatása után a második Központi Bizottság tagjaként irányította a párt munkáját.¹⁰ A helyi MSZDP szervezetnek is volt egy erőteljes balszárnya. A titkár, Pálffy János 1919. március 2-án részt vett az alföldi munkástanácsok szegedi konferenciáján, mely konferencia határozatában forradalmi átalakulást sürgetett.¹¹ A Magyar Tanácsköztársaság fennállása idején Szolnok 1919. május 1-től a Tanácsköztársaság megdöntéséig frontváros volt, s a július 20-i offenzíváig hídfőt tartott megszállva Szolnoknál, a Tisza balpartján a Vörös Hadsereg.

Érthető tehát, hogy a fehérterror hirhedei alakjai, s a fővezérség vezetője, maga Horthy is, bármennyire igyekezett később a város vezetése Szolnoknak a Tanácsköztársaság ideje alatt elkövetett „bűneit” feledtetni¹² sohasem tudták megbocsátani a város munkásosztályának a Tanácsköztársaságért, a proletárforradalomért vívott harcát. Horthy a Tanácsköztársaság megdöntése után először

* Elhangzott az abonyi Vigyázó-kastély mártír emlékművének avatásakor tartott emlékülésen. (Szerk.)

1920. január 20-án járt Szolnokon, s a Kossuth téren rövid beszédet mondott. Hangsúlyozta, hogy „Budapest után talán Szolnok a legbűnösebb. Itt talált legfogékonyabb talajra az izgatók (a kommunisták) aknamunkája. Aki belátja a megtevésztettek közül, hogy félrevezették, annak igaz szívből megbocsát, de akik még most is az elmúlt rémségek (ti. a Tanácsköztársaság) felújítására törekcszenek, azoknak minden kísérletét vérbe fogja fojtani.”¹³ Hasonlóan nyilatkozott Szolnokon Héjjas Iván is, aki a városháza nagytermében mondott beszédet. „... azzal kezdte, hogy lehoráta a szolnoki intelligenciát, mert nemtörődömséggel viseltetik a kommunista ügyek iránt és nem fejt ki a kommunisták üldözése terén olyan tevékenységet, amilyen szükséges volna. Ő, Héjjas nem a szavak, hanem a tettek embere, és ő a munkásságot igenis tettekkel akarja üldözni... Kecskemét üzenetét hozom – mondotta – Szolnoknak, de nem üdvözlét, hanem ellenkezőleg, mély megvetését Szolnok iránt, amely sem a kommunista üldözés terén, sem a nemzeti hadsereg iránti áldozatkészségben nem veheti fel a versenyt Kecskeméttel. Majd később így folytatta: Földig leromboltatom a várost és vörös rabokkal újraépíttetem a fehér Szolnokot.”¹⁴ Ugyanez volt a véleménye a fehérterror talán legsötétebb alakjának, Prónaynak is, aki naplójában azt írta, hogy Szolnok és Abony „még mindig egy erős fészket képezte a kommunistáknak. Ezért küldtem Molnár Endre F. hagyot, oda a zlaljam II. századával. Összeszedtem vele az összes Szolnokon (de magában a fogdában levő) és vidéken feltalálható kommunistákat. Ezeket azután Abonyba vitettem, ahol el lettek zárva. Ott azonban fellázadtak és megtámadva az őrséget, ki akartak törni. Mire azután a katonák egy szálíg agyonverték őket. Így tehát ezekkel is végeztek, nem volt rájuk többé gond.”¹⁵

De hogyan is történt mind ez? Az 1919. július 20-án indított, de már tervezésekor elárult offenzíva összeomlása után a román intervenciós csapatok ellentámadásba lendültek. Július utolsó napjaiban Szolnoktól délre és északra átkeltek a Tiszán és augusztus 1-én elfoglalták Szolnokot.¹⁶ A Vörös Hadsereg néhány fegyelmezetten visszavonult egysége azonban elhatározta, hogy visszafoglalja a várost. A támadást az Abonyban állomásozó 53. vörös gyalogezred kezdeményezte, melyet már a bekerítés fenyegetett, és velük együtt támadott egy agyonfáradt, csupán 100 puskát számláló, 68-as vörös gyalogzászlóalj.¹⁷ A 68-as Jász-kun gyalogezred Szolnok házi ezrede volt. Augusztus 1-én délután 4 órakor a vörös csapatok megindították a támadást, melyet még aznap reggel megbeszéltek Landler Jenővel, aki délután megegyeszer visszatért a csapatokhoz és rövid ideig kísérte támadásukat.¹⁸ A vöröskatonák hősiességét még az ellenforradalmi korszak egyik helyi újságja, a Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok is elismerte, amikor a Magyar Tanácsköztársaság utolsó csatájáról, Szolnok visszafoglalásáról a következőket írta: „Délután 6 és 7 óra között a gépfegyver- és ágyútűz formális ütközetet provokált. A lemenő nap véres uszályával megegyeszer végig söpörte Szolnokot, azután, hogy a szürkület első bizonytalan fátyola belopta magát a házak közé, mint az aréna vadállatai, Szolnokra vetették magukat Landler katonái, köztük a 68-as zászlóalj is. A gépfegyverek szüntelen kattogása, a fegyverek és kézigránátok morajlása egybeolvadt a rohamozók ... hangzavarával: ... Csak néha-néha lehetett kivenni egy-egy baka ... hangját: ... Balra vörösek! – A Zagyvának. – A Zagyvának, ott van az ellenség. – Egy félóra múlva a szivajba új kommandó vegyült: – Ne löjtek vörösek – hangzott minden oldalról –, az ellenség túl van a Tiszán ...”¹⁹ A Szolnokot elfoglaló vörös egységeknek az volt a feladatuk, hogy a Zagyván átkelve elvágják az intervenciós román csapatokat a várostól északra épített pontonhídjaiktól. A Zagyván az átkelés augusztus másodikára virradó éjjel meg is történt, de az erő már csak egy hídfő elfoglalására volt elegendő. Közben a hő-

siesen harcoló katonák értesültek a tanácskormány lemondásáról, de a harcot nem hagyták abba, 2-án is tartották Szolnokot.²⁰ Azonban elfogyott a lőszer, nem lehetett tovább védeni a várost. A vöröskatonák „oda sem hederítettek a románok puskatüzére, hanem sorbaálltak és elvonultak.”²¹

A júliusi offenzívára készülve, a Vörös Hadsereg nagyobb egységeket állomásoztatott a Szolnok–Tószeg–Abony térségben. Az intervenció hadsereg Cegléd irányába kifejlesztett támadásakor az itt állomásozó egységek nagyobb része gyűrűbe került és fogságba esett. A hadifogságba esett vöröskatonákat gyűjtőtáborokban őrizték, s igyekeztek kiszűrni közülük a vezetőket. Szolnokon a Scheftsiktelepen – amely akkor még nem volt beépítve – állított fel az intervenció román hadsereg hadifogolytáborát.²² A táborban ötös bizottság vizsgálta ki katonánként a Vörös Hadseregben szolgáltak tevékenységét.²³ A bűnösöknek ítéleteket, tehát a kommunistákat, baloldali szociáldemokratákat, vagy maguk a románok likvidálták bírói ítélet nélkül, vagy átadták őket a magyar hatóságoknak.²⁴

Velük párhuzamosan az államhatalmi szervek is intézkedtek a munkásosztály lefegyverzése, gúzsbakötése érdekében. 1919. augusztus 20-án a Belügyminisztérium körrendeltben adott utasítást a tömeges internálásra, annak érdekében, „hogy a kommunista uralom . . . többé életre ne kelhessen. . . ki kell zárni még a lehetőségét is annak, hogy kommunista agitáció vagy szervezkedés történhessék.” Le kell tartóztatni azokat, akiknek a Tanácsköztársaság fennállása folyamán végzett tevékenységére vonatkozatható a büntetőtörvénykönyv valamely paragrafusa – pl. személyes szabadság megsértése, idegen vagyon elleni izgatás, lázítás, stb. Le kell tartóztatni azokat is, akikre perrendszerűen nem bizonyítható semmi, de „a kommunista rendszer vezetői, exponensei voltak, egyszerűen, akik a fennállott társadalmi és jogrend megdöntésében tettel, szóban vagy írásban tevékenyen is közreműködtek.” Továbbá le kell tartóztatni azokat is, „akik kommunista érzelmeiknek a múltban vagy a jelenben nyilvánvaló tanújelét adták, s ezen magatartásuknál fogva a hatóságoknál alapos és indokolt gyanút keltettek az iránt”, hogy a Tanácsköztársaság visszaállításán jelenleg is dolgoznak, bár cselekedetük a büntetőtörvénykönyvbe nem ütköző. Végül le kell tartóztatni azokat is, „akik mint kommunisták közismertek és szabad lábbon hagyásuk köznyugtalanúságot vagy köz-elégületlenséget váltana ki a lakosságból.”²⁵ Ilymódon a Tanácsköztársaság szervezeteinek, intézményeinek funkcionáriusait az államhatalmi szervek letartóztatták és vizsgálati fogságba vetették.

Szolnok megyében a tömeges terrorpercek 1920 első hónapjaiban kezdődtek meg. Elsők között került sor a megyei háromtagú direktórium vezetőinek²⁶ és Finta Árpádnak,²⁷ Szolnok vármegye útbiztosának a tárgyalására. A megyei direktórium három vezetője közül a jobboldali szociáldemokrata Szabó Károly elkerülte a letartóztatást, így a bíróság csak a kommunista F. Bede László és a baloldali szociáldemokrata Pálffy János ügyét tárgyalta, és 1920. március 9-én jogerős ítélettel F. Bede Lászlót három évi börtönrre ítélte, Pálffy Jánost pedig felmentette.²⁸ A felmentő ítélet az internálásokra vonatkozó rendelet miatt nem járt Pálffy János szabadlábra helyezéssel. A nyílt tárgyaláson F. Bede László a bíró azon kérdésére, hogy vajon még most is vallja-e elveit? – azt felelte: „Én legjobb meggyőződésben cselekedtem.”²⁹ Elvtársai visszaemlékezései szerint az utolsó szó jogán a tárgyaláson lévő munkatársai felé fordulva azt mondta: „Most elítéltek és tudom, hogy többen sajnálnak, de ne tegyék ezt. Én itt vagyok rab, Önök pedig odakint.”³⁰

F. Bede László 1891-ben született Szolnokon. Esztergályos ipari tanuló volt a MÁV-műhelyben. Ott kapcsolódott be a munkásmozgalomba.³¹ Édesapja régi szociáldemokrata munkás volt, a helyi szervezet vezetőségi tagja.³² A fiatal F. Bede

László minden ifjúmunkásmegmozdulásban részt vett. Tagja lett a Magyar Vasutas Szakszervezetnek.³³ Az I. világháború kitörésekor besorozták, de mint MÁV-munkást felmentették.³⁴ 1915 körül lépett be a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba.³⁵ 1918. március 25-én az MSZMP szolnoki szervezetének vezetőségi tagjává választották.³⁶ Még ez év első felében egyhetes sztrájkot szervezett a MÁV-műhelyben.³⁷ Az 1918-as polgári demokratikus forradalom első napjaiban megalkult szolnoki munkástanács tagjává választották.³⁸ Tagja volt a helyi nemzeti tanácsnak is.³⁹ Egy 1920-ban íródott visszaemlékezés a következőket írta erről az időszakról: „Ekkor ismerte meg először a szolnoki polgárság a szervezett munkásokat és azok vezetőit, – többek között (SL) – Virágh Jánost, a mindennapi élet igényei iránt annyi érzéket tanúsító, értelmes munkást, a kissé száraz beszédű párttitkárt, Pálffy Jánost, a puritán és igen intelligens F. Bede Lászlót...”⁴⁰ F. Bede László az MSZDP 1918. októberi kongresszusa után kilépett a pártból, mert annak opportunistá határozatával elveit nem tudta összeegyeztetni.⁴¹ Jelenős szerepet játszott a KMP szolnoki szervezetének megalakításában. A pártszervezet elnökévé választották.⁴² A Tanácsköztársaság kikiáltásakor megalakult háromtagú megyei direktórium tagja.⁴³ Az áprilisi tanácsválasztásokon előbb a városi, majd a megyei tanács és a városi intéző bizottság tagjává, s egyben az országos tanácskongresszus küldöttévé választották.⁴⁴ 1919. április 18-án, amikor a korábban háromtagú megyei direktórium öttagú intéző bizottsággá alakult, a katonai szakosztály vezetője lett.⁴⁵ Április 21-én ő foganatosította a direktórium azon intézkedését, melynek végrehajtásával a régi rend több vezető emberét tuszul őrizetbe vették.⁴⁶ Ugyancsak áprilisban Tiszakürtön 56 vöröskatonára segítségével ellenforradalmi lázadást fékezett meg.⁴⁷ 1919-ben, az első szabad május 1-én ő volt Szolnokon az ünnepi szónok. „Legyen az első szabad május 1. felejthetetlenül szép, még akkor is, ha az ünnepségről egyenesen a frontra megyünk,” – mondotta.⁴⁸ A szolnoki fehérlázadás (1919. május 1–3.) leverése után 1919. júniusában javaslatára jelentkezett a munkástanács minden tagja vöröskatonának.⁴⁹ Részt vett a Tanácsok Országos Gyűlésén, ahol az alkotmány vitájában szólalt fel.⁵⁰ A Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagjává választották.⁵¹ A Szövetséges Központi Intéző Bizottság jelölő bizottsága tagjaként javaslatot tett a népbiztosokra és a Központi Ellenőrző Bizottság tagjaira.⁵² Jelen volt a Szövetséges Központi Intéző Bizottság 1919. június 25-i, a monitorlázádat követő ülésén, melynek egyetlen napirendi pontja az ellenforradalmi puccs és a rekáció tevékenységének megakadályozása címet viselte.⁵³

Pálffy Jánost a Haladás című szolnoki polgári lap a megyei háromtagú direktóriumba történt megválasztásakor a következőképp mutatta be. „Szegeden 1881-ben született és az életre mint nyomdász készült. Már kora ifjúságában részt vett mindenféle szakszervezeti és politikai mozgalmakban. Egész élete szakadatlan harc a kapitalizmus ellen. Politikai magatartása miatt állandó üldözésnek volt kitéve, sokszor perbefogták, de a börtönt sikerült elkerülnie. A háború kitörésekor elvitték katonának, majd mikor hazajött ő volt azon kevesek egyike, aki a pártban az életet fenntartotta. Majd a párt (az MSZDP – SL) megyei titkára lett, s mint ilyen, hihetetlen agilitással dolgozott. Az októberi forradalom után a Munkástanács elnöke és a néptanács tagja lett.”⁵⁴ – ugyancsak a nemzeti tanácsnak is.⁵⁵ A Pálffy vezette munkástanács tagjainak nagyobb része a szolnoki szociáldemokrácia balszárnyához tartozott. A munkástanács küldötteként részt vett az alföldi munkástanácsok szegedi kongresszusán, amelyet 1919. március 2-án tartottak. A kongresszus két határozatot fogadott el. Ezek közül a politikai határozati javaslat a társadalom szocializálásának gyorsítása címet viselte. A kongresszuson elfogadott határozati javaslatról Pálffy 1919. március 10-én referált

a szolnoki munkástanácsnak a következőképpen. A kongresszus „elhatározta, hogy felterjesztést intéz a központi munkástanácshoz, valamint a párthoz, melyben kéri, hogy a szociáldemokrata párt egészen vegye át a kormányhatalmat, és a polgári pártokkal szakítson meg minden összeköttetést. Ezáltal a kormány teljes aktió-szabadságot nyerhetne és erős irányú radikális politikát fejthetne ki.”⁵⁶ Pálfy a Tanácsköztársaság idején a megye vezető szerveinek munkájában vett részt. Tagja a háromtagú megyei direktóriumnak.⁵⁷ Emiatt a munkástanács elnöki tiszteről 1919. március 27-én leköszön.⁵⁸ A tanácsválasztásokon a városi és a megyei tanács tagjává választották.⁵⁹ Tagja a városi intéző bizottságnak és egyben al-elnöke,⁶⁰ bár az elnöki tiszteet gyakorlatilag ő tölti be, mert a megválasztott elnök, Dr. Guth Antal népbiztos volt, s később Fejér megye kormányzótanácsi biztosa.⁶¹ 1919. április 18-tól az intéző bizottsággá alakult megyei direktórium politikai szakosztályának vezetője.⁶² Április 20-án a szakszervezetek összehívott ülésén javasolta, hogy „24 órán belül minden szakma tartson gyűlést, szigorúan állapítsák meg, termelésre kik kellene, akikre nincs szükség, ki kell emelni, akik ide-haza maradnak, azokból a belső ellenforradalom letörésére munkás századokat fogunk felállítani.”⁶³ Tevékenységi és hatásköre először a helyi és járási tanácsok munkájának irányítására, a propaganda munkára és sajtóra terjedt ki,⁶⁴ majd kibővült általános kezdeményezéssel, általános politikai ügyekkel, országos rendeletek végrehajtásával, egészségügygel, közlekedési és általános igazgatási ügyekkel.⁶⁵ Ő fogalmazta meg a nők egyenjogúsítását célzó megyei direktórium rendeletet.⁶⁶ 1919. júniusában részt vett a pártkongresszuson. A pártkongresszus egyik elnökévé választották.⁶⁷ Ugyancsak részt vett a Tanácsok Országos Gyűlésén, és tagja lett a Szövetséges Központi Intéző Bizottságnak.⁶⁸

Finta Árpád, a harmadik, akinek jogerős ítéletét ismerjük, 1891-ben született Biharpuszpökiben. Iskolái elvégzése után Nagyváradra került, s az ottani útbiztos mellett dolgozott műszaki rajzolóként. 1914-ben Jászladyba költözött. Innen vonult be katonának, s még a világháború folyamán leszerelt. 1917-ben kinevezték Szolnok vármegye útbiztosává.⁶⁹ Szociáldemokrata munkásmozgalmi iskolázottságú volt. Tagja a szolnoki munkástanácsnak és a munkástanács propaganda bizottságának.⁷⁰ A tanácsválasztásokon a városi tanács tagjává választott kikiáltása után még egyideig helyükön maradó főtisztviselőket, a törvényes elnökét, az alispánt és a polgármestert, hogy a Forradalmi Kormányzótanács ták.⁷¹ Tagja volt annak a küldöttségnek, amelyik felkérte a Tanácsköztársaság kikiáltása után még egyideig helyükön maradó főtisztviselőket, a törvényes elnökét, az alispánt és polgármestert, hogy a Forradalmi Kormányzótanács által képviselt kommunista szellemben folytassák működésüket.⁷² Ő foganatosította Harsányi Gyula polgármester tuszként való letartóztatását.⁷³ A Tanácsköztársaság megdöntése után letartóztatták. A Szolnoki Törvényszék gyorsított eljárású tanácsa 1 évi börtönre ítélte.⁷⁴ Az ítélet kiszabásánál a bíróság enyhítő körülménynek találta büntetlen előéletét, beismerő vallomását, nehéz megélhetési viszonyait, nagyszámú családját és a „Szolnok város területét fenyegető árvíz elhárítása körül kifejtett buzgó magatartását.”⁷⁵

A haladó erők iránti elfogultsággal a szolnoki államügyészséget nem lehet vádolni, tény az azonban, hogy ítéletei a javában dühöngő fehérterror prominens képviselői számára túlzottan enyhék voltak. Többek között Finta Árpád túl enyhe büntetését indoknak választva, 1920. április 27-én Héjjas Iván és Makkai Imre századosok a szolnoki fogházban razzitát tartottak és április 28-án 18 foglyot elhurcoltak, köztük F. Bede Lászlót, Pálfy Jánost és Finta Árpádot, s még aznap kivégezték őket.⁷⁶ Egyúttal a szolnoki Katonai Parancsnokság védelmi alosztálya bejelentést tett Dr. Wiedorn Adolf, a szolnoki államügyészség vezetője ellen állí-

tólagos gyengesége miatt, további szigorítás érdekében.⁷⁷ E jelentésben olvasható, hogy a szolnoki fogházból elhurcolt 18 letartóztatottat Molnár főhadnagy csapatainak tagjai koncolták fel. Prónay tehát jól emlékezett. A felkoncolás pedig szó szerint értendő. A terrorlegények a legbarbárabb gyilkosságokat követték el. F. Bede Lászlóról az a hír járta, hogy fejét megskalpolták. A hóhérok így akarták tanulmányozni kivételesen gondolkodó agyvelejét.⁷⁸

Sajnos a 18 letartóztatott és Abonyban meggyilkolt mártír nevét csak részben ismerjük. Eddig 11 elvtárs nevét tudtuk valószínűsíteni. A fővezérség terror-különítményei, ha vezettek is listát az általuk őrizetbe vettekéről, vagy a kivégzettekéről, az írásos nyomokat a későbbi években sikeresen megsemmisítették. A mártírok neveit csak a hozzátartozók és a harcostársak emlékezete őrizte meg számunkra. Valamivel teljesebb képet tudunk rajzolni Pásztor Mihály kutatásai nyomán, aki többek között Abony halotti anvakönyveiben a szolnoki fogházból elhurcolt elvtársakra vonatkozó adatokat talált.⁷⁹ Sajnos Dr. Wiedorn Adolf elleni feljelentés mellékletei, melyeken rögzítették a szolnoki fogházban letartóztatottak és az elhurcolt 18 mártír nevét, megsemmisültek. Eddigi ismereteink szerint az abonyi Vigyázó-kastélyban Szolnok megyéből a szolnoki fogházból elhurcolt 18 elvtárs szenvedett mártírhalált. Az elhurcoltak között nemcsak szolnoki illetőségűek voltak, hanem más helységbe valók is.

A felavatott emlékmű a többi szolnoki mártír kegyeletét is szolgálja. Emlékezzünk róluk, idézzük életútjukat, példájukat!

Virágh János életéről az 1918-as októberi polgári demokratikus forradalomig alig tudunk valamit. A MÁV-műhely lakatososa volt.⁸⁰ Feltehetően részt vett a MÁV-műhelyi munkásmegmozdulásokban 1918 előtt is, majd 1918. március 25-én az MSZDP szolnoki szervezetének vezetőségi tagjává választották⁸¹ és 1919. március 9-én megerősítették funkciójában.⁸² Tagja volt a szolnoki munkástanácsnak.⁸³ Közvetlenül a Tanácsköztársaság kikiáltása után, 1919. március 22-én, a szolnoki munkástanács rendkívüli ülést tartott és Szolnok „város rendjének, vagyon- és életbiztonságának megóvására és állandó biztosítására, szükséges intézkedések megtételére s általában a közhatalom kezelésére és gyakorlására” intéző bizottságot választott, melynek Virágh János is tagja lett, s már ekkor a közélettel való kapcsolatait bízták rá.⁸⁴ A munkástanács március 31-i ülésén a közélettel való kapcsolatait „életrevaló és monumentális tervvel lépett a munkástanács elé, melynek keresztülvitelére a munkástanács az idetartozó rendeletek figyelembevételével a felhatalmazást megadta.⁸⁵ A tervet, amely végső megfogalmazást április 5-én nyert, a Szolnoki Munkás 1919. április 17-i számában tették közzé. A szolnoki munkástanács közélettel való kapcsolata elrendelte, hogy Szolnok 10 kerületében kijelölt biztosok házról-házra járva, a készleteket állapítsák meg. A bizottság az 1919. augusztus 15-ig illetékes fejadagból nem visz el semmit, de a fölösleges készletekre vonatkozóan intézkedni fog.⁸⁶ Az áprilisi tanácsválasztásokon a városi és a megyei tanács, valamint mindkét tanács intéző bizottságának tagjává választották.⁸⁷ 1919. április 18-tól a megyei intéző bizottság közigazgatási és gazdasági szakosztályának egyik vezetőjeként a közélettel való kapcsolata ügyeit intézi,⁸⁸ s ugyancsak ő a városi intéző bizottság közélettel való kapcsolata szakosztályának vezetője.⁸⁹ 1919. július 15-től egyedül vezette a megyei szakosztály munkáját.⁹⁰ a MÁV-műhely munkásai úgy tudják, hogy a fogházban tanúsított bátor magatartása miatt Vigyázó-kastélybeli hóhérai deszka között fűrészelték ketté.⁹¹

Hoksári János 1888-ban született Szolnokon. A MÁV fűtőháznál dolgozott, mint előfűtő.⁹² Korábban az MSZDP tagja volt, majd tevékenyen részt vett a KMP szolnoki szervezetének megalakításában, annak alapító tagja.⁹³ A Tanácsköztársaság kikiáltása után, 1919. április 2-án a szolnoki munkástanács a propa-

ganda bizottságba delegálta.⁹⁴ A tanácsválasztásokon a városi tanács tagjává választották.⁹⁵ A Forradalmi Kormányzótanács a megyei forradalmi törvényszék elnökévé nevezte ki.⁹⁶ Higgadságával, következetességével, határozott ítéleteivel elősegítette, hogy a Tanácsköztársaság fennállása idején a megyében mindvégig példás rend legyen.

Ecseki István életét is csak az októberi polgári demokratikus forradalomtól tudjuk rekonstruálni. MÁV-műhelyi munkás volt. Az I. világháborúban orosz fogságba esett. Ott feltehetően kapcsolatba került a bolsevik párttal. 1918. szeptemberében került haza Szolnokra. A szolnoki jobboldali beállítottságú, Haladás című lap szerint „felcsapott ... kommunista agitátornak.”⁹⁷ A KMP szolnoki szervezetének alapító, s egyben vezetőségi tagja.⁹⁸ A Tanácsköztársaság kikiáltása után, a már említett március 22-i munkástanácsi ülésen, a munkástanács történetében először, „jelen voltak a kommunista elvtársak bizalmi emberei is.”⁹⁹ A munkástanács ekkor alakult intéző bizottságába beválasztották a KMP helyi szervezetének vezetőit, köztük Ecseki Istvánt is.¹⁰⁰ Március 25-én a KMP és MSZDP szervezet egyesülése szervezeti feladatainak végrehajtására létrehozott likvidáló bizottság egyik kommunista tagja.¹⁰¹ Március 22-től a munkástanács a bank- és pénzügyek intézésére hivatott szakbizottságának, melynek az ipari üzemek, gyárak és vállalatok szocializálása is feladata, tagja, s ebben a funkciójában a szolnoki Mezőgazdasági Takarékpénztár pénzügyi biztosa.¹⁰² 1919. április 3-i híradás szerint a Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosa a Szolnok vármegye és szolnoki pénzügyintézetek egyik biztosává nevezte ki.¹⁰³ Április 9-én, a szolnoki ifjűmunkások gyűlésén ő volt a szónok.¹⁰⁴ A tanácsválasztásokon a városi és megyei tanács, valamint a városi intéző bizottság tagjává választották.¹⁰⁵ Április 16-án a bankmunkások szolnoki csoportjának ülésén tartott előadást, „felhívta a csoport tagjait, hogy minden személyes kérdést félretéve, fokozott erővel és buzgalommal fáradozzanak annak (a) világnak (a) felépítésében, mely hivatva van a föld proletárjait felszabadítani s az egész emberiségnek új hitet, új boldogságot biztosítani.”¹⁰⁶ Funkcióit a Tanácsköztársaság megdöntéséig ellátta. 1919. szeptember első napjaiban elfogták, de sikerült megszöknie. Budapesten újra letartóztatták és Szolnokon bebörtönözték. Október 8-án öngyilkosságot kísérelt meg, sikertelenül.¹⁰⁷

Pintér László, aki szintén a mártírok között volt, 1898-ban született Szolnokon. Hegesztő, a KMP szolnoki szervezetének alapító tagja. A Tanácsköztársaság idején a városi tanács tagja. 21 éves korában oltották ki életét Prónay terrorlegényei.¹⁰⁸

Viktor József és *Hir Mibály* a szolnoki ellenforradalmi lázadás leverésében játszott jelentős szerepet. Viktor József tevékenységét sem tudjuk az októberi polgári demokratikus forradalom előtt nyomon követni. Egyes visszaemlékezések szerint Szolnokon született. Az I. világháborúban különböző frontokon harcolt, s csak a frontok összeomlása után tért vissza Szolnokra. 1919 elején rendszeresen részt vett a KMP szolnoki szervezete rendezte és Dr. Guth Antal, a KMP központi megbízottja által tartott előadásokon.¹⁰⁹ A Tanácsköztársaság kikiáltása után a szolnoki 68-as jász-kun gyalogezred katonatanácsának végrehajtó bizottsága a katonatanács elnökévé választotta,¹¹⁰ majd 1919. április 15-én megerősítette funkciójában.¹¹¹ A szolnoki ellenforradalmi lázadás idején „egységét főbelövessel kényszerítették a fehérgárdába való belépésre, és mivel ezt megtagadták, lefegyverezték őket, és mintegy 880-at letartóztattak.”¹¹² 1919. május 3-án egységével részt vett Szolnok visszafoglalásában.¹¹³

Hir Mihályt 33 éves korában ölték meg. Ő is szolnoki lakos volt. Foglalkozása vasúti fékező.¹¹⁴ A Tanácsköztársaság szolnoki eseményeit követve megtudhatjuk, hogy miért kellett meghalnia. A Szolnoki Munkás 1919. április 2-i

számában, Vasutas zászlóalj felállítására, hírt adott arról, hogy a „város rendjének és nyugalmanak biztosítására a MÁV-műhely munkásaiból egy zászlóaljnyi főből álló alkalmi karhatalmat szerveznek, hogy szükség esetén azonnal készen és rendelkezésre álljon az esetleges zavargások elnyomására.”¹¹⁵ E karhatalom igénybevételére májusig nem került sor. 1919. május 1-én, miután a Vörös Hadsereg alakulatai kivonultak Szolnokról, ellenforradalmi lázadás robbant ki. Fehérgárda szerveződött s első ténykedése az volt, hogy a már említett, a 68-as jász-kun gyalogezred lefegyverzése mellett 200 baloldali érzelmű lakost letartóztattak.¹¹⁶ Felhívást bocsátottak ki, mely a következőképpen hangzott: „Felhívjuk az összes ... munkásságot, szakszervezeti tagokat és azokat, akik az utolsó ... hat hónap rettenetes bűneiben magukat exponálták, hogy (lő) fegyverüket, lőszerüket és bármely más katonai felszerelési (tárgyukat) ma délután öt óráig a laktanyában a kapunál lévő (őrségnek) adják át. Aki ennek a rendelkezésnek nem tesz eleget, kivégeztetik. Szolnok, 1919. május 2. Katonai állomásparancsnokság.”¹¹⁷ A fehérgárda közel 800 főből állott.¹¹⁸ Egy része Szolnokon maradt, másik része pedig a visszavonuló vörös csapatok utódéjeit követte, s Abony határában géppuskafélszkeket létesített.¹¹⁹ Május 3-ra virradóra a Cegléden állomásozó Árkycsoport parancsnoka Stromfeld Auréltól utasítást kapott, hogy az ellenséggel szemben a legerélyesebb ellenállást fejtse ki.¹²⁰ A riadóztatott csapatnak elindulás előtt Steinbrück Ottó mondott beszédet.¹²¹ Az Árkycsoport egységei – a tengerészdandár, a nemzetközi ezred, a budapesti I. vörösezred, a bihari zászlóalj és a vadász zászlóalj – elindultak Szolnok felé.¹²² Az ellenforradalmárok Abony határában létesített géppuskafélszkeiket rövid tűzharc után megsemmisítették. Majd újabb parancsot kaptak, most már Szolnok visszafoglalására.¹²³ A fehérgárda Szolnok határában is védelmi állásokat létesített, s itt a harc sokkal hevesebb volt, mert a fehérgárda ágyúkat is bevetett. A várost biztos a hátuk mögött tudták, mert a jász-kun gyalogezredet lefegyverezték, s a vasútőrség, az április elején létrehozott karhatalom színleg belépett a fehérgárdába. A Vörös Őrség jelentése szerint nem kis mértékben ez okozta a fehérgárda vesztét, ugyanis a Vörös Hadsereg egységeinek segítségére siető vasútőrség hátba támadta a fehérgárdát, s így nagy része volt Szolnok visszafoglalásában.¹²⁴ A Népszava tudósításában olvashatjuk a következőket: „A fehérgárda hamar állást foglalt Szolnok előtt, felállította ágyúit és gépfegyvereit. Nagy meglepetés érte azonban. A Vörös Hadsereg egy pillanatra meg nem állva nyomult előre, a szolnoki proletárság pedig, élén a vasutasokkal és gyári munkásokkal, fegyverre kapott. Délután fél 5 óra tájban megkezdődött az utcai harc. Amikor vasutas elvtársaink élükön Hir Mihály elvtárral ... a főútvonalon nyomultak befelé a városba...”¹²⁵ A Szolnok visszafoglalásában résztvevő helyi munkás zászlóaljakat 1919. május 19-én és 20-án Steinbrück Ottó megsemmisítette, melyről a következőkben nyilatkozott: „mondhatom nagyon meglepett az a kifogástalan katonás rend és fegyelem, amivel találkoztam. Ilyen emberekből álló harcra kész csapattal biztosan hiszem, hogy csak győzni lehet.”¹²⁶

*Füleki András*t is a Szolnoki Törvényszék fogházából hurcolták el. Ő nem volt szolnokai. 1881-ben született Tiszaburán. Géplakatos mesterséget tanult. 1918-ban megszervezte Kenderesen a szociáldemokrata helyi csoportot, melynek titkára is volt. A Tanácsköztársaság idején a községi tanács alelnöke. Egyik fennmaradt rendeletében kötelezett minden 100 holdon felüli birtokost, hogy legalább három munkanélkülit foglalkoztasson. A román intervenció hadsereg áprilisi támadásakor Szolnokra menekült és jelentkezett vöröskatonának. A tiszai fronton harcolt. A Tanácsköztársaság megdöntése után Budapesten, rokonainál keresett menedéket. A Teleki téren letartóztatták és a szolnoki fogházba szállították.¹²⁷

Pásztor Mihály kutatásai alapján, még egy, a Szolnoki Törvényszék fogházából elhurcolt mártír nevét ismerjük, a következő dokumentumból. „Tárgy: Koncsek Béla volt budapesti lakos balesete, utóanyakönyvezés. Időpont: 1920. április 28. Indok: Az abonyi Magyar Kir. anyakönyvvezető által f. év május 25-én dr. Bubla István kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv és a szolnoki kir. Ügyészség 2624/1922. K. ü. p. sz. értesítése alapján. Az utóanyakönyvezést elrendelni kellett. Abony, 1923. július 2.”¹²⁸ Tudjuk, hogy *Koncsek Béla* kovácmester is Kenderesen tevékenykedett, mint Füleki András.¹²⁹ Azt, hogy ő is a Szolnoki Törvényszék fogházából elhurcolt 18 mártír között volt, valószínűsíti számunkra az elhalálozás dátuma és Dr. Bubla István tanúskodása. Dr. Bubla István ugyanis Szolnok egyik jelentős jobboldali beállítottságú szociáldemokrata vezetője volt. A Tanácsköztársaság fennállása idején történt lemondásáig a Vigyázó-kastélyban mártírhalt halt Virágh Jánossal együtt a megyei intéző bizottság közigazgatási szakosztályát vezette.¹³⁰

Történeti kutatásunk további feladata, s a mártírok iránti kötelességünk, hogy a Vigyázó-kastélyban történeteket lehetőség szerint tisztázzuk. Az intervenció román hadseregnek a Tiszántúlról való kivonulása után a különítmények a fegyverneki Schwarcz-kastélyba tették át a székhelyüket.¹³¹ Az ott történt vérengzésekről szintén nincs tiszta képünk. A Schwarcz-kastélyból visszatért törökszentmiklósi kommunista, Papp István visszaemlékezése, más ismert esetekkel együtt azonban bizonyossá teszi számunkra, hogy ott sem történt másképpen, mint Abonyban. Papp István így emlékezik: A „Tanácsköztársaság leverése után majdnem egy fél évig bújkáltam Budapesten. Aztán elfogtak és Héjjas Iván különítményének kezébe adtak szülővárosomban, Törökszentmiklóson. Az itt fogvatartott kommunistákat éjjelenként Fegyvernekre szállították. Ott a kínzás minden úri módszerével megismerkedhettünk. Élve megskalpoltak néhány foglyot, kezüket, lábukat eltörték. Mindezt átélni sem volt egyszerű. Csupán véletlenül múlt, hogy életben maradtam.”¹³²

Mártírtjainkra emlékezve megpróbáltam életútjukon át harcaikat, küzdelmeiket bemutatni az októberi polgári demokratikus forradalom és az első magyarországi proletárforradalom, a Tanácsköztársaság idején. Szolnok megye munkásosztálya tudta miért harcolt. Igaz hittel kell idéznünk a Tanácsköztársaság idején lejegyzett programadó szavait. „A szolnoki proletárok emléke a jövő aranykönyvében lángbetűkkel lesz megörökítve, bizonyosságul arra, hogy az eddig elnyomott munkástömeg a legszentebb forradalomban kifogástalanul megállta a helyét és minden munkájával a proletariátus hatalmának megszilárdítását és véglegesítését dolgozta elő.”¹³³

Dr. Selmeczi László

JEGYZETEK

- 1 Utoljára erről a kérdésről lásd SZINAI Miklós, 1972.
- 2 PÁSZTOR Mihály, 1969, 74–75. Idézi a szolnoki ügyészség 1922 december 3-1 átiratát. „Az 1922. augusztus 11-én 3048/1922. sz. kelt megkeresésére értesítem, hogy Hoksári Jánost a katonai hatóság kihallgatás végett a szolnoki KR.-i Tvr.-széki fogházból 1920. április 28-án átvette, több fogollyal együtt. Amikor a Kir. Ügyészség azok visszazállítását sürgette, a Szolnok megyei Katonai Parancsnokság 1920. május 7-én kelt 1358-1920. sz. átiratával a Kir. Ügyészséget arról

- értesítette, hogy nevezettet, és a többi elvett foglyot nem szállíthatja vissza. mert a nevezettek Abonyban mind meghaltak.” Az ügyészség tehát tudott a törvénytelen-ségről, de elhallgatta s nem indított nyomozást.
- 3 MOLNÁR Sándor, 1960, 20. A fizikai munkások a következőképpen oszlottak meg: kovács 18, rugókovács 3 rézműves 1, bádogos 3, esztergályos 3, fűrés és gyalus 3, kerékkovács 3, géplakatos 18, kazánkovács 14, kocsilakatos 4, asztalos és bognár 4, kárpitós 1, fénymázoló és betűíró 8, egyéb munkás 16.

- 4 MOLNÁR Sándor, 1960. 36.
- 5 MOLNÁR Sándor, 1960. 38. A közölt táblázaton az 1887. 1893., 1902., 1911. és 1917. évek összehasonlító adatait látjuk.
- 6 MERÉNYI László, 1968.
- 7 A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott dokumentumai 5, 1956. 352—353. Teljes egészében közli a Vörös Újság 1919. január 15-i számának Pártalakítás Szolnokon című cikkét.
- 8 SELMECZI László, 1969. 18.
- 9 Haladás, 1919. október 26. Letartóztattak egy volt népbiztost.
- 10 Legyőzhetetlen erő, 1968. 24. 31. sz. jegyzetben Lukács György visszaemlékezésében. Népszava, 1969. február 26. Harcba a munkáshatalomért, Németi Lajos: Látogatás a gyűjtőben, A Conti utcai provokáció után... a legközelebb induló vonattal Budapestre utaztam, s az illegálisba vonult párt egyik vezetőjével. Guth elvtárral — akit a mozgalomból jól ismertem — vettem fel az érintkezést.”
- 11 A Magyar Munkásmozgalom történetének Válogatott Dokumentumai 5, 1956. 614—615.
- 12 Pl. 1942-ben ünnepélyes keretek között leplezték le Horthy arcképét a városába dísztermében; Horthy Istvánnak szobrot állítottak fel a városban.
- 13 Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok, 1920. január 21. Nagybányai Horthy Miklós, a Nemzeti Hadsereg fővezére Szolnokon.
- 14 Az Ember, 1920. június 26.
- 15 PÁSZTOR Mihály, 1969. 67.
- 16 KAPOSVÁRI Gyula—KISFALUDI Sándor—MÉSZÁROS Ferenc—SZABÓ Lajos, 1961. 77.
- 17 U. o. 78. valamint SZABÓ Lajos, 1959. 6.
- 18 U. o. 78.
- 19 Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok, 1920. március 11. Szolnokot elfoglalják a románok.
- 20 KAPOSVÁRI Gyula—KISFALUDI Sándor—MÉSZÁROS Ferenc—SZABÓ Lajos, 1960. 79. SZABÓ Lajos, 1959. 6.
- 21 Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok, 1920. március 11. Szolnokot elfoglalják a románok.
- 22 ANTAL Árpád, 1969. 181—182. Szolnok, 1919. november 25. A Szolnok megyei katonai parancsnok jelentése a budapesti körletparancsnokságnak a „csendőrtartalék zászlóalj” szervezésének kudarcáról és a románok kivonulása esetén teendő katonai intézkedésekről. „... eddig csupán a folyó évi 223/eln. számú parancs alapján az itteni vörös fogolytábor őrséghez kirendelendő 10 főnyi helyi alakulat volt eddig összeállítható.”
- 23 Haladás, 1919. november 16. Szabadulnak a vörösek „... a vörös katonák le lettek fegyverezve és fogolytáborba lettek bocsátva. A fogolytáborok vizsgálat tárgyává tették a katonák cselekedeteit és ez a vizsgálat volt hivatva arra, hogy egyesek és százak ténykedéseit igazságos mérlegelés tárgyává tegyék. Ötös bizottság alakult az ország minden részében és bíralt tárgyává tették minden vörös katona működését. A vörös katonák ma már Kecskemétről. Sashalomról. Szolnokról százával vannak elbocsájtva a fogolytáborból. ...”
- 24 Értünk étek, 1969. Pl. Ábrahám István, Bajkai Gábor, Csengeri Sándor, Csikós József, Dögei Benedek, Fehér Imre, Pénték Ferenc, Szarvas Sándor, Varga Gyula.
- 25 Dokumentumok a Magyar Forradalmi Munkásmozgalom Történetéből 1919—1929, 1964. 37—38, 1919. augusztus 20. A Belügyminisztérium körrendelete az internálások bevezetéséről.
- 26 A per anyaga csak újsághírben maradt meg. Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok, 1920. március 11. A proletárdiktatúra tagjai a bíróság előtt.
- 27 MSZMP KB Párttörténeti Intézete, Szolnoki Büntetőtörvényszék iratai.
- 28 Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok, 1920. Pálffy János nyomdai művezető, a proletárdiktatúra közigazgatási szakosztályának A vizsgálati fogságban eltöltött 5 hó e büntetésbe betudandó. Ellenben a lázadás és személyes szabadság megsértése büntetés és hűtlen kezelés vádjára alól felmentetik. bíróság előtt. „F. Bede László az izgatás vezetője. Az államügyész, miután az elene emelt több rendbeli vádat elejté, illetve visszavonja, csupán hűtlen kezeléssel vádolja E vád alól pedig a törvényszék előbbi álláspontjára helyezkedve, felmentette. Az ítéletek jogerősek.”
- 29 U. o. „En legjobb meggyőződésben cselekedtem, mert bíztam a fokozatos fejlődésben.”
- 30 MOLNÁR Sándor, 1960. 66.
- 31 Értünk étek, 1969. 19. Haladás, 1919. március 30. A vármegyei direktórium.
- 32 Népszava, 1918. április 10.
- 33 MSZMP Szolnok megyei Bizottságának Archívuma, Munkásmozgalmi Adattár, Dikó László által írt, Baranyó Istvántól lejegyzett életrajz F. Bede Lászlóról. „Felszabadulása után a műhelyben működő Magyar Vasutas Szakszervezetnek lett tagja.”
- 34 Haladás, 1919. március 30. A vármegyei direktórium. „A háború kitörésekor besorozták, de mint máv, munkás felmentették.”
- 35 MSZMP Szolnok megyei Bizottságának Archívuma, Munkásmozgalmi Adattár, Dikó László által írt, Baranyó Istvántól lejegyzett életrajzban.
- 36 Népszava, 1918. április 10.
- 37 MOLNÁR Sándor, 1960. 60.
- 38 Kemény Csabáné KALOCSAI Rózsa, 1955. 4. 39.
39. KAPOSVÁRI Gyula, 1969. 28. „A Nemzeti Tanács egyes teendőket főlöszt tagjai közt. Panaszbizottságot szervez Dr. Szabó Bélával az élen, a rendőrség mellé küldi Dr. Tolnai Ernőt és egy szervezett munkást, a közéletmérés kormánybiztos mellé küldi Szűcs Gézát, Dr. Kovács Dezsőt és Virág Jánost. végül a tanács elnöksége mellé a titkári teendőket végzésére Sebestyén Mórt. De ez sem használ. Azért Dr. Pap Illés azt javasolja, hogy egy szűkebb intézőbizottság küldessék ki, s Dr. Szabó Béla indítványára ennek tagjai lettek: Darvas Ferenc és Dr. Pap Illés elnökök, Sebestyén Mór és Dr. Katona Endre titkárok. Schlaghammer Gyula, Orosz György, Virág János, Pálffy János, Bede László vasutas és F. Bede László.”
- 40 KAPOSVÁRI Gyula, 1969. 25.
- 41 Haladás, 1919. március 30. A vármegyei direktórium.
- 42 SELMECZI László, 1969. 17.
- 43 Szolnoki Munkás, 1919. március 25. Megválasztották a vármegye direktóriumát. — Haladás, 1919. március 30. A vármegyei direktórium.
- 44 Szolnoki Munkás, 1919. április 9. A szolnoki választás. április 11. A város parlamentiének megalakulása, április 15. A proletárdiktatúra kiépítése. Választás a tanácsok országos gyűlésébe.
- 45 Szolnoki Munkás, 1919. április 19. A munkástanács...

- 46 Jász—Nagykun—Szolnokmegyei Lapok, 1920. március 11. A proletárdiktatúra tagjai a bíróság előtt, Dr. Gergelyffy Géza államügyész többek között vádolta F. Bede Lászlót: „Személyes szabadság megsértésével a Szolonokon tuszul letartóztatott 24 előkelő személyiség elfogatására vonatkozó rendelete miatt.” F. Bede László saját védelmében elmondta: „A tuszok elfogatását nem ő határozta el, hanem csak a direktórium határozatának végrehajtására tett intézkedést — sőt azok hozzátartozóit megnyugtatón iparkodott és minden intézkedést megtett arra nézve, hogy azok helyzetét enyhítse — sőt szabadon bocsátásukra nézve is május hó 1-én kiadta a rendeleteket.” Szolnoki Munkás, 1919. április 29. A tuszok felelnek minden ellenforradalmi megnyilvánulásért.” Jász—Nagykun—Szolnok vármegye direktóriuma Szolonokon a régi rend több vezető emberét tuszul őrizetbe vette. Ezek életükkel felelősek az Ellenforradalom bármilyen megnyilvánulásáért.”
- 47 Jász—Nagykun—Szolnokmegyei Lapok, 1920. március 11. „Tiszakürtre katonasággal azért szállott ki, hogy az ottani elfajult mozgalmakat, zavargást a fegyveres karhatalommal megfélelmitse, s a már több helyen előfordult vérengzéseket megakadályozza. Ott tartott beszédében, midőn a nagybirtokok kommunizálását hangoztatta, a kisembereket óhajította megnyugtatón az ő tulajdonaik védelméért.”
- 48 KAPOSVÁRI Gyula—KISFALUDI Sándor—MÉSZÁROS Ferenc—SZABÓ Lajos, 1961, 64.
- 49 Szolnoki Munkás, 1919. június 7. A munkástanács tagjai belépnek a Vörös Hadseregbe. „Csütörtökön (1919. június 5. — SL) este hat óraker gyűl össze a szolnoki munkástanács... F. Bede László szolt a megjelent munkástanács tagjaihoz és lelkes beszédének hatása alatt a munkástanács egyetlen ellenvetés nélkül kimondotta, hogy mindegyik tagja bármely pillanatban kész nem csak szervező erejével, hanem életével is áldozni a proletár érdek megvédéséért, és e célból mindnyájan jelentkeznek a Vörös Hadseregbe, hogy ha kell, az életük árán is megvédjék a már amúgy is biztos fundamentumokra helyezett ifjú Tanácsköztársaság jövőjét. Amikor ezt az indítványt határozattá emelték, egy ünneplő tömegé alakult át a munkástanács és sokáig és lelkesen éltették a minden dolgozókat felszabadító proletárforradalmat.”
- 50 A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6/B, 1960, 212.
- 51 U. o. 213.
- 52 U. o. 311.
- 53 U. o. 331.
- 54 Haladás, 1919. március 30. A vármegyei direktórium,
- 55 KAPOSVÁRI Gyula—KISFALUDI Sándor—MÉSZÁROS Ferenc—SZABÓ Lajos, 1961. 12. „1918. október 21-én Budapesten megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, s a szociáldemokraták nagy mezmozdulást szerveztek Szolonokon is. A nagygyűlésen Pálffy János, a Szociáldemokrata Párttitkára, a Magyar Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásra szólította fel a város népét”
- 56 Haladás, 1919. március 16. Munkástanács ülés.
- 57 Szolnoki Munkás, 1919. március 25. Megválasztották a vármegye direktóriumát.
- 58 Szolnoki Munkás, 1919. március 29. Elnök választás a munkástanácsban. Haladás, 1919. március 30. „A munkástanács f. hó 27-én tartott ülésén Pálffy elvtárs — tekintettel arra, hogy a direktórium tagja lett — elnöki állásáról lemondott, Virág elvtárs javaslatára a munkástanács elnöknek egyhangúlag Darvas elvtársat választották meg.”
- 59 Szolnoki Munkás, 1919. április 9. A szolnoki választás., április 15. A proletárdiktatúra kiépítése.
- 60 Szolnoki Munkás, 1919. április 11. A város parlamentjének megalakulása.
- 61 Tanácsköztársaság, Hivatalos Lap, 1919. június 7. „A Forradalmi Kormányzótanács az egyes megyékbe a következőket nevezte ki kormányzótanácsi biztosokká: ... Fejér megyébe Szekesfehértvári székhellyel Guth Antal.”
- 62 Szolnoki Munkás, 1919. április 19. A munkástanács...
- 63 Szolnoki Munkás, 1919. április 23. Mindenkinék el kell menni.
- 64 Szolnoki Munkás, 1919. április 19. A munkástanács...
- 65 Szolnoki Munkás, 1919. április 30. A város
- 66 KAPOSVÁRI Gyula—KISFALUDI Sándor—MÉSZÁROS Ferenc—SZABÓ Lajos, 1961. 37.
- 67 A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6/B, 1960, 10.
- 68 A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6/B, 1960, 213.
- 69 Értünk életek, 1969, 36.
- 70 Haladás, 1919. április 6. Munkástanács ülés, 1919. április 2-án megtartott ülésről: „Az ülés a vörös hadsereg toborzásának módja felett döntött, s egyben a propaganda bizottságot a következő elvtársakkal egészítette ki: Timár, Kuczora, Orosz, Finta, Borsi, Rontó, Hoksári, Kindlovics, Benke, Bulyáki és Paulik.
- 71 Szolnoki Munkás, 1919. április 9. A szolnoki választás.
- 72 Szolnok Megyei Levéltár, Szolnoki Kir. Ügyészség IV. 2475/1919.
- 73 MSZMP KB Párttörténeti Intézete, Szolnoki Büntetőtörvényszék iratai.
- 74 U. o.
- 75 U. o.
- 76 MOLNÁR Sándor, 1960, 69. PÁSZTOR Mihály, 1969, 67
- 77 MOLNÁR Sándor, 1960, 69.
- 78 MOLNÁR Sándor, 1960, 69.
- 79 PÁSZTOR Mihály, 1969, 74—77.
- 80 MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának Archivuma, Munkásmozgalmi Adattár.
- 81 Népszava, 1918. április 10.
- 82 Szolnoki Munkás, 1919. március 16. Pártgyűlésünk.
- 83 Szolnoki Munkás, 1919. március 23. Rendkívüli munkástanács ülés.
- 84 U. o.
- 85 Haladás, 1919. április 6. Munkástanács ülés.
- 86 Szolnoki Munkás, 1919. április 17. Be kell a főlétesleges elemiszereket szolgáltatni.
- 87 Szolnoki Munkás, 1919. április 9. A szolnoki választás, Szolnoki Munkás, 1919. április 11. A város parlamentjének megalakulása. Szolnoki Munkás, 1919. április 15. A proletárdiktatúra kiépítése.
- 88 Szolnoki Munkás, 1919. április 19. A munkástanács...
89. U. o.
- 90 Szolnoki Munkás, 1919. július 15. Buba elvtárs távozása.
- 91 MOLNÁR Sándor, 1960, 69.

- 92 MSZMP Szolnok Megyei Bizottságának Archivuma, Özv. Hoksári Jánosné nyugdíj-felemelési kérvénye.
- 93 SELMECZI László, 1969, 17.
- 94 Haladás, 1919, április 6. Munkástanácsai ülések.
- 95 Szolnoki Munkás, 1919, április 9. A szolnoki választás.
- 96 MSZMP Szolnok megyei Bizottságának Archivuma, Özv. Hoksári Jánosné nyugdíj felemelési kérvénye. Értünk éltek, 1969, 47.
- 97 Haladás, 1919, október 19. Ecseky István öngyilkossága.
- 98 SELMECZI László, 1969, 17.
- 99 Szolnoki Munkás, 1919, március 23. Rendkívüli munkástanácsai ülés.
- 100 U. o.
- 101 Szolnoki Munkás, 1919, március 28. A szolnoki szocialista párt liquidálása.
- 102 Szolnoki Munkás, 1919, március 25. A bankok zár alá vétele.
- 103 Szolnoki Munkás, 1919, április 3. A megyei pénzüzetek biztossága.
- 104 Haladás, 1919, április 13. A szolnoki ifjúmunkások gyűlése.
- 105 Szolnoki Munkás, 1919, április 9. A szolnoki választás. Szolnoki Munkás, 1919, április 11. A város parlamentjének megalakulása. Szolnoki Munkás, 1919, április 15. A proletárdiktatúra kiépítése.
- 106 Szolnoki Munkás, 1919, április 19. A PTOE szolnoki csoportja...
- 107 Haladás, 1919, október 19. Ecseky István öngyilkossága.
- 108 Értünk éltek, 1969, 18—19. MSZMP Szolnok megyei Bizottságának Archivuma, Munkásmozgalmi Adattár, Mészáros István visszaemlékezése.
- 110 Szolnoki Munkás, 1919, március 25. A katonatanács elnökei.
- 111 Szolnoki Munkás, 1919, április 16. A katonatanács megalakítása.
- 112 A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6/A, 1959, 418. A Vörös Őrség jelentése a szolnoki ellenforradalmi lázadásról.
- 113 Értünk éltek, 1969, 112—113.
- 114 PÁSZTOR Mihály, 1969, 77.
- 115 Szolnoki Munkás, 1919, április 2. Vasúti zászlóalj felállítása.
- 116 Lásd a 112. jegyzetet.
- 117 Szolnoki Munkás, 1919, május 10. A szolnoki fehér gárda pünkösdi királysága.
- 118 KAPOSVÁRI Gyula—KISFALUDI Sándor—MÉSZÁROS Ferenc—SZABÓ Lajos. 1961 65. 119 U. o. 66—67. 120 U. o. 67. 121 U. o. 67. 122 U. o. 68. 123 U. o. 68—69. 124 Lásd a 112. jegyzetet.
- 125 A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 6/A, 1959, 416. A Népszava tudósítása a szolnoki ellenforradalmi lázadás leveréséről.
- 126 Szolnoki Munkás, 1919, május 23. Beszélgetés a budapesti első vörösök parancsnokával, Steinbrück elvtárs nyilatkozata.
- 127 Értünk éltek, 1969, 37—38.
- 128 PÁSZTOR Mihály, 1969, 77.
- 129 U. o. 77.
- 130 Szolnoki Munkás, 1919, április 19. A munkástanács...
- 131 Tiszta szívvel, proletár öntudattal, 1919—1969, 36.
- 132 U. o. 93—94.
- 133 Szolnoki Munkás, 1919, május 22. Közös akarattal...

Szolnok megye munkássága struktúrájának alakulása és mobilitásának néhány jellemző vonása

A felszabadulást megelőző évtizedekben a munkásság száma és aránya elenyészően kevés volt a többi rétegekhez – kistermelőkhöz, őstermelőkhöz, házi cselédekhez, napszámosokhoz és egyéb keresőkhöz – viszonyítva. Az 1930. évi népszámlálás adatai¹ szerint a 412 509 fős össznépeességnek csupán 16,3⁰/₀-a tartozott az iparhoz. A társadalom mozdulatlanságára utal, hogy arányuk 1920-ban ennél alig alacsonyabb, 13,7⁰/₀ volt. Ez a statisztikai adat azonban a valóságosnál mutatósabb képet tükröz, mivel 1930-ban a 67 479 fős ipari népeességnek² 60⁰/₀-a eltartott volt.³

A munkásság területi-földrajzi elhelyezkedésére a szétszórtság volt a jellemző. Míg a kereső munkásság létszáma járásonként nem mutat nagy eltérést, addig a városoknál az arányok különbsége igen nagy. A járások közül a legtöbb munkás a járszági felső járásban, míg a legkevesebb a központi – a Szolnokhoz közel fekvő – járásban volt. A városok közül legnagyobb a munkáslétszám Szolnokon és legkevesebb Túrkevéen.⁴

Az 1930. évi népszámlálás adataiból azt is kiolvashatjuk, hogy az iparban foglalkoztatott nők aránya meglepően alacsony volt. A járásokban a kereső munkások mintegy 10⁰/₀-a volt nő, míg a városokban ugyanez az arány 15⁰/₀. Jellemző adat az is, hogy az össznépeességben belül az eltartottak kb. 40⁰/₀-a férfi, 60⁰/₀-a nő volt.⁵

Hogy még kifejezőbben érzékeltessük az ipari üzemek munkásainak felszabadulás előtti katasztrófális helyzetét, a következő társadalmi tények meglátatása is szükséges. A szolnoki Szegényügyi Hivatal az 1938. december 20. és 1939. március 31. közötti téli inségakció keretében 839 munkaképes családfőt 2098 családtaggal és 368 munkaképtelen családfőt 901 családtaggal segélyezett.⁶ Összlétszámuk a város lakosságának 10,5⁰/₀-át tette ki. Tehát minden tizedik embert az éhhalál fenyegetett. A nyomor, a nélkülözés az emberek ezreit sodorta öngyilkosságba. 1937-ben Szolnok vármegyében 1924 férfi és 1202 nő lett öngyilkos⁷, elsősorban a kiáltó társadalmi ellentmondások miatt.

Mindent összevetve: „A felszabadulás előtt a megyében az ipar kisüzemi jellegű volt. A gyáripar nagyságát leginkább az érzékelteti, hogy 1939-ben a gyárjellegű iparban mintegy 2400 fő dolgozott.”⁸ Tehát még annál is kevesebb, mint ahányan a nyomor, a nélkülözés következtében önmaguk vetettek véget életüknek.

Hazánk 1945. évi felszabadulása megyénk munkássága életében is alapvető változást hozott. A munkásság a felszabadulással a hatalom részese lett és fokozatosan változtak meg politikai, társadalmi viszonyai. A helyreállítás gyors üte-

mében a foglalkoztatottság javulásában alapvető szerepe a tulajdonviszonyok változásának volt.

A felszabadulás Szolnok megyében szétzilált gazdaságot, alacsony színvonalú ipart és a visszavonuló fasiszták által leszerelt gyárakat talált. Mindezen túl, amit értékkel nem mérhetünk, a háborús pusztítás 41 936 ember életét követelte.

A háborút követően 1945-ben alig volt termelés. A gyárakból hiányoztak a gépek, nem volt nyersanyag. Az 1946. évi termelés is csak kis töredéke volt a háború előtti évekének. A megyében lévő 111 ipartelep közül még 28-ban állt a termelés, a teljesített üzempnapok száma pedig 67⁰/₁₀₀ volt az 1938. évinek.⁹

A statisztika szerint megyénk lakossága 1949-ben 449 000, keresőinek száma pedig 196 000 volt.¹⁰ A népi demokratikus forradalom eredményeként az iparban és az építőiparban foglalkoztatottak száma 27 636-ra emelkedett s ezzel a többi népgazdasági ágban foglalkoztatott aktív keresőnek 14,1⁰/₁₀₀-át alkották.¹¹ A felszabadulás előttihez viszonyítva megnőtt az iparban foglalkoztatott nők száma és aránya. A 13 073 nő az összes munkásságnak 21⁰/₁₀₀-a volt.

A megye munkássága 1949-ben alapvetően Szolnokra koncentrálódott, ahol 12 üzem működött. A foglalkoztatott munkások létszámát tekintve jelentős volt még a törökszentmiklósi Mezőgazdasági Gépgyár, a martfűi Tisza Cipőgyár, az átlagosan 730–740 munkást foglalkoztató 18 téglagyár és a 25 helyen működő malomipar, ahol üzemenként 15–30 munkás dolgozott.¹²

Az 1949-ben befejeződött államosítás megteremtette a lehetőséget a szocialista nagyipar létrehozásához. Az 1950–1960 közötti évtizedben iparunk fejlesztésének alapvető vonása az volt, hogy nagyszegű beruházásokkal szocialista nagyüzemeket hoztunk létre. Az országos iparfejlesztési célkitűzések alapján – bár azok nem voltak területileg következetesek – 10 év alatt a már meglévő üzemek fejlesztésével egyidőben 9 új üzem is települt megyénkben.¹³

Szocialista iparunk dinamikus fejlődésnek indult. Az iparszerkezet is lényegesen módosult. A nehézipar elsődleges fejlesztése miatt a megyében új iparágak jelentek meg. Az alföldi kőolaj- és földgázkutatás és bányászat igen nagy jelentőségűvé vált. Kiepült a vegyipar, a gépgyártás és az építőipar. A könnyűiparon belül a bőr- és cipőipar és a faipar fejlődése volt jelentős.

Az ipar szerkezetének átalakításával egyidőben változott a munkásság népgazdasági ágakon belüli aránya, belső rétegződése, területi elhelyezkedése is. Míg 1949-ben az ipari és építőipari munkások aránya 14,1⁰/₁₀₀ volt a mezőgazdasági, a közlekedési, a kereskedelmi és a nem termelő aktív keresők között, addig 1960-ban 26,3⁰/₁₀₀-ra nőtt a részarányuk.¹⁴ Az iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése tehát igen gyorsütemű társadalmi mozgást, a munkásság számának megkétszereződését eredményezte. A múlt viszonylag zárt rétegei fellazultak, nagy tömegekben egészültek ki, illetve áramlottak át más rétegekbe.

Ebben az évtizedben a munkásság koncentrálttsága tovább fokozódott. 1955-ben a minisztériumi iparban dolgozók 68,2⁰/₁₀₀-a olyan munkahelyen dolgozott, ahol a munkáslétszám meghaladta az 500 főt, 26,8⁰/₁₀₀-a 150–500 fős és további 5⁰/₁₀₀-a a 150 munkásnál kevesebbet foglalkoztató üzemben dolgozott.¹⁵

Az 1955-ös évet tekintve a minisztériumi irányítás alá tartozó vállalatok munkásállományú dolgozóinak többsége három ágazatban dolgozott. Nevezetesen: a munkások 32,2⁰/₁₀₀-a a könnyűiparban, 25⁰/₁₀₀-a a közlekedés és postaügy vonalán, 12,4⁰/₁₀₀-a pedig az élelmiszeriparban.¹⁶

A munkásság létszámának nagymértékű növekedése, más rétegekből történő feltöltődése objektív módon hatott kedvezőtlenül a szakmunkás arány alakulására. A szakmunkásképzés pedig ebben az időszakban – érthetően – nem tudott lépést

tartani a munkásosztály létszámának növekedésével. Az, amit e tekintetben tetünk, jelentős eredménnyé tartható számon még akkor is, ha a minisztériumi iparban foglalkoztatott munkások 1955. évi 43⁰/₀-os szakmunkás aránya¹⁷ 1960-ra 41,6⁰/₀-ra csökkent.¹⁸

Itt kell említést tenni arról is, hogy ebben az időszakban alakult ki az új-típusú mezőgazdasági munkásság. Az állami gazdaságok, gépállomások és egyéb állami mezőgazdasági üzemek biztosították az ott dolgozók folyamatos foglalkoztatását és állandónak tekinthető munkalehetőségeket biztosítottuk. Végül soron a mezőgazdasági üzemekben a termelés és munka koncentrációja ezzel a folyamattal vette kezdetét és egyben feltételét jelentette a mezőgazdasági munkák szakmásokra kialakításának. „1960-ban a mezőgazdasági keresőknek 14⁰/₀-a volt ilyen típusú munkás. Ugyanakkor lecsökkent, s mindössze 2,6⁰/₀ lett az alkalmi munkások aránya a mezőgazdasági keresők között.”¹⁹

Az 1950-es években a nem mezőgazdasági aktív keresők száma országosan – rendkívül nagymértékben – „64⁰/₀-kal, csaknem 800 ezer fővel emelkedett. Az új munkásság egyrészt a parasztságból és a mezőgazdasági munkásságból toborzódott, másrészt pedig az addig nem kereső nők munkába állása növelte meg számukat... A korábbi kisiparosok, kiskereskedők átrétegződése is hozzájárult a munkásság számának növekedéséhez.”²⁰

A társadalmi mozgás megyén belüli intenzitását – amely nagyobb mértékű volt az országosnál – jól érzékelhetjük akkor, ha szemügyre vesszük az 1949–1962 közötti időszak átrétegződését. Eszerint a munkás népesség 1962-ben 1949-hez viszonyítva 117 ezerrel nőtt, a parasztság 80 400-zal csökkent, az alkalmazottak és az értelmiségiek száma 31 300-zal növekedett, az egyéb népesség (főként a kisiparosok és kiskereskedők) száma pedig 66 200-zal csökkent, miközben az össz-népesség csak 1700 fővel növekedett.²¹

Az átrétegződés számszerűen legnagyobb mértékben a mezőgazdaságból a nem mezőgazdasági foglalkozások felé való átáramlásban öltött testet. Ennek objektív és szubjektív okai a következők:

– Az 1949–1952 között eltelt 4 év alatt az iparban és az építőiparban végbement az egészségesnél is gyorsabb ütemű létszámnövekedés hibás gazdaságpolitika eredménye volt. Ez a folyamat pozitív volt annyiban, hogy lényegesen növelte a folyamatosan foglalkoztatottak számát, s ennek következtében a dolgozók életkörülményeinek javulását eredményezte, ugyanakkor a munkaerőhiány következtében a mezőgazdasági termelés eredményei a lehetőségek mögött maradtak.

– Olyan közgazdasági tényezők is érvényre jutottak, amelyek eredményeként az egyéni és a társadalmi célok egybeesése fokozottabban biztosítottabbá vált. A mezőgazdasági keresettel ellentétben a biztosabb megélhetés, a magasabb és rendszeres bérezés, a szervezett munkahely adta lehetőségek, a korszerűbb városi viszonyok tömegesen vonzották a dolgozókat a falusi településekről.

– Tudati okok között pedig ott találjuk ebben az időszakban a fiatalok vonzódását a technikához; a falu és a város közötti különbségek miatt a társadalmi viszonyok adta lehetőségek kihasználására irányuló törekvéseket; a városban található magasabb kulturális, szórakozási, tanulási lehetőségeket.

A második és harmadik ötéves terv során a szocialista ipar dinamikus fejlődése tovább fokozódott. A termelés 1970-ben több mint háromszorosa volt az 1953. évinek. A termelés évenkénti átlagos növekedési üteme – meghaladva az országos fejlődés mértékét – 9–10⁰/₀ volt. A termelésfelfutás elsősorban a tanácsai és a szövetkezeti iparban volt jelentős, mivel 1963–1969 között a ter-

melés volumene csaknem megkétszereződött. Ez idő alatt a szocialista ipar 53 százalékkal növelte termelését.²²

A nagyarányú iparfejlesztés következtében – amely 1967-től volt igen számottevő – megváltozott iparunk szerkezete. A vezetőszerrep – a termelés volumenét tekintve – továbbra is a nehéziparé maradt, de ezen belül a foglalkoztatást jobban biztosító gépipar került előtérbe. Az ipar extenzív fejlesztésével a harmadik ötéves terv végére megyénk felzárkózott a közepesen fejlett megyék közé.

A mezőgazdasági üzemek megteremtésével, a gépi munka térhódításával a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő jelentős része az ipari üzemekben helyezkedett el. Ennek eredményeként a megye népességén belül az ipari keresők aránya 1960-ban 4,5⁰/₀-kal haladta meg az 1949. évi szintet.²³

A mezőgazdasági és más rétegekből felszabaduló munkaerőt az ipar csak részben tudta fogadni. Ennek következtében 1960–1970 között megyénk lakossága 462 150 főről 449 830-ra változott, azaz 2,7⁰/₀-kal csökkent.²⁴

A folyamatosan tartó és még az utóbbi évtizedben is nagyarányú átrétegződés következtében az ipari és építőipari munkások népgazdasági ágak közti aránya az 1966. évi 29,3⁰/₀-ról²⁵ 1970-re 38⁰/₀-ra növekedett.²⁶ A foglalkozás szerkezete megváltozott, de még jelenleg sem optimális. Változatlanul magas a mezőgazdaságban és alacsony a szolgáltatásban dolgozók aránya, de az ipari és építőipari dolgozók részaránya is jóval az országos szint alatt van. A megye harmónikus fejlődése céljából a további iparosítás ezért is szükségyszerű követelmény.

Az ipar földrajzi elhelyezkedésében az 1960-as évek közepén meglévő aránytalanság a vidéki ipartelepítés eredményeként fokozatosan csökken. De 1965-ben még a szocialista iparban foglalkoztatottak 37⁰/₀-a Szolnokon, 16⁰/₀-a Szolnok járásban, 13⁰/₀-a Jászberény városban dolgozott. Tehát a többi 4 járásban és 5 városban a munkásságnak csupán 34⁰/₀-át foglalkoztatták.²⁷ A megye iparának sajátos fejlődése folytán az ipari munkásság 54,8⁰/₀-a a nehéziparban, 26,6⁰/₀-a a könnyűiparban és 18,6⁰/₀-a az élelmiszeriparban dolgozott.²⁸ A nehézipar túlsúlya ugyanakkor megnehezítette a nők ipari foglalkoztatását. Ezzel magyarázható, hogy az ipari aktív kereső nők aránya 1966-ban az alföldi megyék közül Szabolcs–Szatmár megye után Szolnok megyében volt a legalacsonyabb.

Úgy véljük, az eddigi okfejtéssel bizonyítottuk, hogy a szocialista forradalom ugyan eleve nagy átrétegződést eredményezett, de annak mértékét és intenzitását elsősorban a társadalom gazdasági szerkezetének változása, az iparosítás üteme határozta meg. A továbbiakban arról adunk vázlatos áttekintést, hogy ez az átrétegződés milyen intenzitású volt és miként ment végbe a nemzedékek között, valamint adott nemzedéken belül.

A jelenlegi állami szektorban foglalkoztatott és már 1945-ben is dolgozó családfők foglalkozástörténete azt mutatja, hogy az átrétegződés már a felszabaduláskor elkezdődött. A vizsgálatban érintettek 75⁰/₀-a a korábbihoz képest nem változtatott társadalmi réteget, 75,6⁰/₀-a magasabb, 9,4⁰/₀-a alacsonyabb társadalmi rétegbe került. Tehát a mintában szereplők ¹/₄-e már ekkor mobilált. A felfelé történő mobilitásban az eggyel, illetve kettővel magasabb rétegbe történő mozgás volt a jellemző, de a népi demokratikus forradalom hatásaként az 5–7 lépcsős rétegváltás is előfordult. Azaz a korábban elnyomottak közül többen vezető, hatalmi posztokra kerültek. A lefelé történő mobilitásban is az egy, illetve kétlépcsős rétegváltás volt a jellemző, de a volt uralkodó osztály tagjainak nagymérvű – 5–7 lépcsős – „zuhanása” ekkor még alig-alig tapasztalható.

1945 és 1949 között az átrétegződés mértéke lényegesen nem változott a korábbihoz képest. Erőteljesebben érvényesült viszont az egylépcsős mobilitás, különösen a magasabb társadalmi rétegbe jutás vonatkozásában.

1949–1960 között az iparosítás, valamint a mezőgazdaság szocialista átszervezésének hatására a megye lakosainak átrétegződése felgyorsult. Felmérésünk szerint az 1949-et követő évtizedben az összeírtak 43⁰/₀-a került más társadalmi rétegbe. A felfelé mobilálók aránya megegyeszer akkora volt, mint az alacsonyabb társadalmi rétegbe kerülőké. Az aktív keresőkhöz viszonyítva a felfelé mobilálók 14,6⁰/₀-a egy, 8⁰/₀-a kettő és 4,8⁰/₀-a három társadalmi réteggel emelkedett magasabbra. A főiránnyal ellentétes mobilitás ebben az évtizedben úgy ment végbe, hogy az egy- és néglépcsős rétegváltás – a kulákbirtokok tagosítása következtében – egyaránt jelentős volt, az összkeresőknek több mint egytizedét alkotta.

1960-at követően a mobilitás némileg mérséklődött, de 11 év alatt az aktív keresőknek még így is 33,8⁰/₀-át érintette. A felfelé történő mobilitás a korábbinál is erőteljesebben jelentkezett, mértéke több mint háromszorosa volt a fő iránnyal ellentétes rétegváltásnak.

A társadalmi csoportok utóbbi 3 évtizedben történő mozgásának irányára összességében a következő volt a jellemző, az aktív keresők 47,2⁰/₀-a stagnált, tehát nem változtatott társadalmi réteget, 30,5⁰/₀-a magasabb, 8,4⁰/₀-a alacsonyabb rétegbe mobilált és végül az összeírtak 13,5⁰/₀-a hullámzó – felfelé és lefelé egyaránt megnyilvánuló – társadalmi mozgást végzett.

A nemzedékek közötti és a nemzedéken belüli mobilitásról árnyalt képet az egymást követő, vagy egymást megelőző időszakok elemzésével kaphatunk. Ez alkalommal csupán arra vállalkozunk, hogy néhány jellemzőnek ítélt összefüggésről szóljunk.

A nemzedékek közötti mobilitás feltárásánál arra kerestünk választ, hogy a megkérdezettek apjának jelenlegi társadalmi rétege milyen összefüggést mutat az összeírtak 1949., 1960. és 1971. évi foglalkozásával.

Az értelmiségi, illetve vezető állású apák gyermekeinek 85,7⁰/₀-a 1949-ben még nem dolgozott, 1960-ban pedig 71,4⁰/₀-uk. Azok, akik a két időszakban már aktív keresők voltak, vagy lettek, a szakmunkás, a betanított- és segédmunkás réteghez tartoztak. Az értelmiségi és egyéb szellemi rétegben nem kezdett senki. Ebben megítélésünk szerint mindenképpen szerepe van annak is, hogy a jelenlegi értelmiségi apák jórésze 1949-ben és még 1960-ban is fizikai munkás volt, s gyermekeik is azokban a rétegekben kezdhették foglalkozásukat.

A jelenlegi értelmiségi, illetve vezetőállású apák gyermekeinek 1971. évi foglalkozása már más képet mutat: 28,6⁰/₀-uk apjával megegyező társadalmi rétegbe tartozik, 57,1⁰/₀-uk szakmunkás és 14,3⁰/₀-uk betanított munkás. Ebbe a rétegbe tartozó apák gyermekei jelesen jórészt elérték, vagy már első foglalkozásuk révén apjuk társadalmi csoportjában kezdenek. Ezen szülők gyermekei legfeljebb a szakmunkás, ill. betanított munkás rétegéig „távolodnak” el apjuk foglalkozásától. Önálló kisiparos és mezőgazdasági fizikai csak elvétve akad közöttük.

Az egyéb szellemi foglalkozású szülők gyermekei nagyjában egészében ugyanazon társadalmi rétegbe kerülnek, mint az értelmiségi és vezető állású szülők gyermekei azzal a különbséggel, hogy nagyobb arányban, 34,6⁰/₀-ban maradnak szüleik társadalmi rétegében.

A szakmunkás szülők gyermekeinek 64⁰/₀-a ugyancsak a szakmunkás réteghez tartozik. Azok, akik szellemi dolgozóként vannak alkalmazásban, jobbra művezetői, technikus beosztást kapnak, illetve egyéb irodai beosztásba kerülnek.

Értelmiségi és elsőszámú vezetői munkakörben már viszonylag kevés szakmunkás foglalkozású szülő gyermeke kerül. Mintegy 20⁰/₀ viszont azon szakmunkás szülő gyermekeinek aránya, akik jelenleg betanított és segéd munkásként dolgoznak.

A betanított munkásként dolgozó szülők gyermekeinek 63,3⁰/₀-a szakmunkás, 16,6⁰/₀-a értelmiségi és egyéb szellemi dolgozó, 3,3⁰/₀-a ktsz-tag, vagy önálló kisiparos, 6,7⁰/₀-a segéd munkás, 10⁰/₀-a apja foglalkozásával megegyező munkakörben dolgozik. E munkásréteg gyermekeinél igen szembetűnően jelentkezik a nemzedékek közötti mobilitás főiránnyal megegyező volta, az eggyel magasabb rétegre kerülés általános jellege.

Felmérésünk alapján bizonyossá vált az a korábbi tapasztalatunk, hogy az értelmiségi és egyéb szellemi foglalkozású szülők mellett a szak- és betanított munkás szülők gyermekeiből is igen kis számban lesznek mezőgazdasági fizikai dolgozók. A mezőgazdaság iparosodása, az iparból a mezőgazdaságba történő visszaáramlás még mindig az idősebb munkásnemzedék mozgása útján megy végbe.

A jelenleg segéd munkásként dolgozó szülők gyermekeinek 84,5⁰/₀-a az iparban helyezkedik el, s egyrésztük már 1949-ben, majd azt követően egyre nagyobb arányban szakmunkás munkakörben dolgozott, 39,1⁰/₀-uk jelenleg is e rétegre tartozik.

A jelenlegi segéd munkások családfő gyermekei 8,7⁰/₀-os arányban, az egyéb szellemi foglalkozásúak, 13⁰/₀-uk ktsz, ill. önálló kisiparosok, 39,1⁰/₀-uk a szakmunkások és végül 15,2⁰/₀-uk apjuk rétegéhez tartozik. Ez a rétegmegoszlás 1960-hoz viszonyítva számottevően növelte a főiránnyal megegyező mobilitást ezen nemzedékek között. E rétegből származók – bár szerény arányban – a mezőgazdasági fizikai munkát is vállalják. Szembetűnő viszont, hogy az értelmiségi, illetve vezetőbeosztásig ezen rétegből származók nem tudtak eljutni. Az elmúlt negyedszázad társadalmi fejlődése a nemzedékek közötti mobilitásnak ezt a nehézségét még nem oldotta meg. A két réteg közötti távolság nemzedékeket tekintve is igen számottevő.

A mezőgazdasági fizikai munkás foglalkozású apák gyermekei minden fontosabb foglalkozási csoportban megtalálhatók. 1960-ban többségük már szakmunkásként és ennél kisebb arányban, de egyenlő megoszlással betanított- és segéd munkás, valamint mezőgazdasági fizikai munkásként dolgozott. Az 1971-es társadalmi rétegmegoszlásban 51,7⁰/₀-a szakmunkások, 12⁰/₀ a betanított, 9⁰/₀ a segéd munkások aránya. Az összeírtak 10,1⁰/₀-a apja társadalmi rétegénél maradt, 11,2⁰/₀-uk egyéb szellemi, 4,5⁰/₀-uk pedig értelmiségi, illetve vezetői munkakört tölt be.

Felmérésünk bizonyította, hogy az ipari munkásság utánpótlása jórészt a mezőgazdasági fizikai szülők gyermekei köréből történik. Az e rétegből származók a segéd munkásként szülők gyermekeit meghaladó arányban lesznek szakmunkások és részarányuk kedvezőbb az értelmiségi, illetve vezető állású munkakörökben, valamint az egyéb szellemi foglalkozásúak rétegében is.

Kutató munkánk során megvizsgáltuk azt is, hogy a munkásság különböző rétegeinek milyen a származás szerinti összetétele, apjuk 1971. évi foglalkozását tekintve.

A szakmunkások származás szerinti összetételénél – az aktív kereső apák rétegéhez viszonyítva – első helyre a mezőgazdasági fizikai, második helyre a szakmunkás, harmadik helyre – egyenlő mértékben – a betanított- és a segéd munkás és végül az értelmiségi és az egyéb szellemi foglalkozású szülők gyermekei kerülnek.

A betanított- és segéd munkások származás szerinti összetétele ugyanezt a sorrendet mutatja azzal a különbséggel, hogy a betanított munkások között nagyobb a segéd munkás és kisebb a szellemi foglalkozású szülők aránya. A segéd munkások szülei pedig kimondottan a fizikai, jórészt ipari munkások rétegéhez tartoznak.

A mezőgazdasági munkások pedig három munkás rétegből származnak. Túlnyomó többségüknek az apa jelenleg is mezőgazdasági fizikai dolgozó, majd ezt követően segéd munkás és önálló kisiparos.

A nemzedéken belüli mobilitás egy alapvető vonatkozásáról szólunk, nevezetesen arról, hogy az összeírtak kezdő foglalkozása milyen összefüggést mutat 1971. évi társadalmi réteggel.

Azoknak, akik szakmunkásként kezdtek, 73,5%-a jelenleg is az. E rétegnél már nem a stagnálás, hanem a felfelé történő mobilitás a jellemző, mivel 23,6%-uk magasabb, elsősorban is egyéb szellemi munkakörbe került. A betanított munkakörben kezdők 42,3%-a ugyancsak megmaradt korábbi rétegében, 38,3%-uk azonban foglalkozástörténetük során szakmunkás lett. Igen szembetűnő, hogy soraikból még jelenleg is csak kismértékben (6-7%-ban) kerülnek be az egyéb szellemiek csoportjába. E réteg azonban – ha nem is nagy léptekkel – vertikálisan mobilál, s alig 10% azok aránya, akik segéd munkások, mezőgazdasági fizikaiak lesznek. A segéd munkások rétegváltása lényegében ugyanilyen tendenciájú azzal a különbséggel, hogy körükből azért jóval kevesebben jutnak el a szakmunkás rétegekig.

A mezőgazdasági fizikai dolgozóként kezdők közel egyharmada maradt a mezőgazdaságban. Az iparba kerülők 22,5%-a szakmunkás, 18,9%-a betanított munkás és 23,2%-a szakmunkás lett. E réteg körében tehát igen nagymérvű mobilitás figyelhető meg és jelenleg is az ipar, jórészt szakképzetlen munkaerőinek utánpótlását alkotják.

Tanulmányunkban igyekeztünk „nyomon követni” azt a változást, átalakulást, amely megyénk munkásságát az utóbbi 27 évben alapvetően jellemezte. Szükségesnek tartjuk annak hangsúlyozását, hogy az a struktúráváltozás és át-retegződés, amely objektív társadalmi folyamatok hatására következett be, nem csupán a munkásság számszerű növekedését eredményezte, hanem fokozta koncentráltságát, szervezettségét, s ezzel erejét is.

Társadalmunk és megyénk gyors fejlődése következtében a munkásság létszáma, összetétele a jövőben is módosul. Ez a folyamat a magasabb műveltségű munkások arányának növekedésével, a termelésben és a közéletben betöltött szerepének fokozásával megy végbe, miközben a párt- és társadalmi szervek politikai tudatformáló munkája is hatékonyabbá válik. Ebből következően el kell, hogy határoljuk magunkat azok álláspontjától, akik a munkásság felhígulását bizonyítják. Ezt az álláspontot képviselők ugyanis figyelmen kívül hagyják, hogy miközben a munkásság soraiba nagy számba kerültek be olyanok, akik az osztálytudatosodástól még távol vannak, ezzel egyidőben a munkásság egészének politikai tudatossága és aktivitása, valamint kulturális és erkölcsi arculata minden korábbinál magasabb színvonalú. A munkásosztály és a munkásság meghatározóan ezért befolyásolhatja a társadalom többi rétegét.

A munkásság erejének, befolyásának növekedését elismerve azt látni kell, hogy egyes munkásrétegek erkölcsi arculata, politikai tudatossága és aktivitása, valamint kulturális helyzete még jelentős eltéréseket, negatív előjelű tényeket mutat.

A visszahúzó, lassító tényezők és azok okainak feltárása a tudatos előrehaladás fontos feltételét jelenti. A téma további kutatása ezért szükségszerű, e törekvéseket hasznosan segíthetné.

Szabó István

JEGYZETEK:

1. Magyar Statisztikai Közlemények: „Az 1930. évi népszámlálás” Bp. 1934. 49. old.
2. Magyar Statisztikai Zsebkönyv, II. kiadás. Bp. 1938. 53. lap.
3. Magyar Statisztikai Közlemények: „Az 1930. évi népszámlálás”. Bp. 1934. 183. old.
4. Magyar Statisztikai Közlemények: „Az 1930. évi népszámlálás”. Bp. 1934. 183. old.
5. Idézett mű: 183. old.
6. Olvasókönyv Szolnok megye történetéhez. (Összeállította: Antal Árpád Szolnok, 1969. 212. old.)
7. Magyar Statisztikai Zsebkönyv II. kiadás. Bp. 1938. 140. old.
8. Jelentés a megye fejlődéséről. (MSZMP MB Archiv. Gy/78. 3. old.)
9. Szolnok megye ipari fejlődése, Tóth János: Jászkunság, 1965. 1—2. sz. 6. old.
10. Szolnok megye 25 éve. (Szolnok, 1970) — 50.. old.
11. 1960. évi népszámlálás 3. kötet. 27. old. (Egyéb nyugdíjasok nélkül).
12. Tóth János: Szolnok megye ipari fejlődése. (Jászkunság, 1965. 1—2. sz. 4—5. old.)
13. Szolnok megye statisztikai évkönyve. 1952—1955. — 45. old.
14. 1960. évi népszámlálás. 3. kötet. — 28. old. (Egyéb nyugdíjasok nélkül.)
15. Szolnok megye statisztikai évkönyve. 1952—1955. 54. old.
16. Idézett mű: 59. old.
17. Idézett mű: 71. old.
18. Szolnok megye fontosabb statisztikai adatai, 1960. 50. old.
19. Szabady Egon: Adalékok társadalmunkban végbement átrétegződéshez. (Társadalmi Szemle, 1965/4. 137. old.)
20. Idézett mű: 138. old.
21. Szolnok megye 25 éve. (Szolnok, 1970.) — 54. old.
22. Dr. Lits Józsefné: Szolnok megye fejlődésének főbb vonásai. Jászkunság, 1971. március—június. 35. old.
23. Farkas Lajos: Szolnok megye iparosodása és iparának jelentősége. (KSH Szolnok megyei Igazgatósága által 1967-ben kiadott témajelentések.) 17. old.
24. Makula Márta: A népesség főbb demográfiai és társadalmi-gazdasági viszonyainak változása a két népszámlálás között Szolnok megyében. Jászkunság, 1971. szept. — 101. old.
25. Országos és megyei összevont munkaerő-mérlegek. 1966. I. 1. KSH kiadvány.
26. Makula Márta: A népesség főbb demográfiai és társadalom-gazdasági viszonyainak változása a két népszámlálás között Szolnok megyében. Jászkunság, 1971. szept. 104. old.
27. Farkas Lajos: Szolnok megye iparosodása és iparának jelentősége. (KSH Szolnok megyei Igazgatósága által 1967-ben kiadott témajelentések) — 19. old.
28. Idézett tanulmány: 20. old.

SZOLNOK MEGYE VÁROSAINAK VONZÁSKÖRZETE

A városok szerepe és jelentősége a településhálózatban

Az ország településhálózatának fejlesztése előtérben álló fontos feladat. A múltból örökölt, elavult hálózat ugyanis gátolja társadalmi-gazdasági fejlődésünket. Településhálózatunkra – a többek között – jellemző, hogy hazánkban

- sok a kislétszámú települések száma,
- szétszórt tanyavilággal rendelkezünk,
- városaink többsége a kis- és középvárosok kategóriájába tartozik, ebből eredően sok a funkció-hiányos város.

A korszerű településhálózat kiépítése számos problémát rejt magában, és megoldása csak tudományosan megalapozott, tervszerű úton történhet. A termelőerők területi elhelyezésének és a települések fejlesztésének az eddiginél tervszerűbb és hatékonyabb összehangolása szükséges. A kormány 1007/1971. (III. 16.) számú határozatában meghatározta az ország településhálózatfejlesztési irányelveit, melynek fő célja, hogy a településhálózat minél hatékonyabban szolgálja a termelőerők racionális területi elhelyezését és a lakosság növekvő színvonalú, kultúrált ellátását. A Szolnok megyei Tanács is megtárgyalta és elfogadta megyénk településfejlesztési tervét, mely szerint 47 település kisebb-nagyobb szerepkört kapott. Városaink közül Szolnoknak felsőfokú, a többi városnak középfokú, illetve részleges középfokú szerepkört kell a jövőben betölteniök.

Az utóbbi 100 év alatt közel két és félszeresére emelkedett a magyar városok népessége. Az erőteljes urbanizációs folyamat hatására megnőtt a városban élők aránya, amely 1949-ben 37, és 1970-ben 45⁰/₀ volt. Még mindig jelentős tehát a községben lakók aránya (55⁰/₀). Kedvezőtlen továbbá, hogy az 1970. évi népszámláláskor az ország lakóinak 8,3⁰/₀-a lakott külterületen. A községi lakosoknak elég nagy hányada kis lélekszámú településen él. Az 1970. évi népszámlálás szerint a községi népesség 35⁰/₀-a 2000 főnél nem népesebb községben lakott.

A városoknak általában – és az urbanizálódással egyre inkább – nemcsak helyi, hanem környéki és sok esetben országos igényeket is ki kell elégítenie. E követelményeknek városaink eltérő mértékben tudnak eleget tenni. Különböző ugyanis a városok jelentősége, nagysága és funkcionális szerepköre.

A városok nagyságát legjobban a városi funkciók mennyiségével és azok minőségi kombinációjával jellemezhetjük. Ez alatt azt értem, hogy bizonyos számú funkciónak kell koncentrálnia az adott városban ahhoz, hogy betölthesse a településhálózatban ráháruló feladatát.

A kisebb városokban rendszerint csak egy-egy funkció található, míg a nagyobb városok sokrétű funkcióval rendelkeznek.

A környéki funkció érvényesülése során létrejön a város és környéke közötti kapcsolat, amit a városok vonzó hatásának nevezünk. Ez a kapcsolat igen sokféle és sokirányú lehet, mellyel a vonzáskörzeti kutatások foglalkoznak.

A városok vonzáskörzete és gyakorlati számításának kérdései

A városok tehát a funkciók érvényesülése során kapcsolatba kerülnek környékükkel, illetve más településekkel, és kialakulnak a vonzáskörzetek. Egy-egy város által vonzott (valamilyen szolgáltatással ellátott) települések alkotják a város vonzáskörzetét, és ezen települések népessége jelenti a vonzott népességet. A várost és a vonzáskörzetet szokás együttesen településeggyüttesnek, vagy ellátóközvetnek^m nevezni.

A vonzáskörzeti vizsgálódások a településhálózat kutatásainak szerves és fontos elemét képezik, hiszen – mint már említettem – a városhálózat meghatározó szerepet tölt be a településhálózaton belül. Emellett a szolgáltató ágazatok jelentősége egyre növekszik a városainkban, s így erősödik majd a város–falu közti kapcsolat. Ebből következően a vonzáskörzeti kutatások eredményei nélkülözhetetlenek a tervezésben, gazdaságirányításban és az intézményhálózat racionális kialakításában. Nem kisebb a jelentősége a vonzáskörzetek feltárásának a gazdasági körzetek létrehozásában, illetve elhatárolásában sem.

A vonzáskörzet megállapítása számtalan nehézséget rejt magában. Így pl.:

- a legtöbb problémát az jelenti, hogy nem állnak rendelkezésünkre a város–vidék kapcsolatára vonatkozó statisztikai adatok;
- nagy körültekintést igényel annak meghatározása, hogy a város milyen funkciója jöhet számításba a vonzás szempontjából;
- milyen módon és hogyan határolható körül a város egy funkciója által létrejött vonzáskörzet;
- az egyes funkciók eltérő mértékben és más-más területen érvényesülnek, ebből következően funkcióként különbözik a vonzáskörzet, tehát probléma, hogy hogyan állapítható meg és egyáltalán megállapítható-e a város egész vagy komplex vonzáskörzete.

A továbbiakban csak néhány kérdést ragadok ki az igen sokrétű vonzáskörzeti problémákból.

A vonzáskörzet megállapítására jelenleg nincs egységes és kiforrott módszer. Meghatározása deduktív-teoretikus módszerekkel és empirikus úton lehetséges, illetve mindkettő együttes alkalmazásával. Ezen belül természetesen igen sokféle konkrét megoldás képzelhető el.

A deduktív-teoretikus módszer csupán két tényező, nevezetesen a tér és a tömeg figyelembevételén alapszik. Eszerint a távolságtól nagymértékben függ a modellek alkalmazhatósága – sikeres alkalmazásuk a nagy területű vagy alacsony népsűrűségű területeken remélhető. Hazánkban viszont a központi hálózat viszonylag sűrű, ezért a vonzáskörzetek deduktív feltárásának lehetősége csekély, így pontosabb képet nyerünk a tapasztalati úton megállapított vonzáskörzetekről. Szolnok megye hét városára vonatkozóan éppen ezért tapasztalati úton határoztam meg a vonzáskörzetet.

A vonzaskörzet gyakorlati meghatározásának két alapformája lehetséges, mégpedig vagy a központok szolgáltatásait igénybevevő lakosság közvetlen megkérdezésével, vagy a központi intézményekben folytatott adatfelvétel segítségével szerezhetjük be a szükséges információkat. Én az első módozatot alkalmaztam, vagyis közvetlenül a központi funkciót igénybevevő lakosság információit dolgoztam fel.

A továbbiakban megpróbálom ismertetni a felvétel, a feldolgozás menetét és a vizsgálat módszerét.

A megye minden községéből beszereztem a szükséges információkat. A városoknak csak a megyén belüli vonzását vizsgáltam, mégpedig olyan megfontolásból, hogy megpróbáljak választ adni arra, hogy a megye gazdaságában és főként lakosságának ellátásában milyen szerepet játszanak városaink. Eleget tudnak-e tenni az egyre növekvő feladatoknak és követelményeknek. Másrészt minimális eltérést tapasztaltam a teljes és az általam vizsgált megyén belüli vonzaskörzet között. Főként csak Szolnok gyakorol a megye határain túlra is vonzást. A gazdasági ágazatok vonzaskörzetét nem mértem fel, mert a gazdasági fejlettség és különösen az ipar fejlettsége meghatározó tényezője a városok vonzaskörzetének. A városok vonzaskörzeti funkciójának tekintettem viszont a már említett ingázást, valamint az egészségügyi, a kereskedelmi, az oktatási intézményeknek a településre gyakorolt hatását.

A város egy intézménye által vonzott népességet az

$$L_{vi} = \sum_{j=1}^m x_j$$

képlettel számítottam ki, ahol:

L_{vi} = az „i” intézmény által vonzott népességszám

m = az „i” intézmény által vonzott települések száma

x_j = „j” vonzott község népesség száma

A városi népesség és a vonzott népesség együttesen képezi az ellátókörzeti népességet. Ebből eredően egy-egy intézmény által ellátott népesség száma:

$$L_{ei} = \sum_{j=1}^m x_j + L_a \text{ vagyis } L_{ei} = L_{vi} + L_a, \text{ ahol:}$$

L_{ei} = az „i” intézmény által ellátott népesség száma

L_a = a városi népesség száma

Végül megállapítottam a városok összes, vagy komplex vonzaskörzetét. Ebbe azon községek népességszámának összességét vettem, melyek lakóinak bármilyen szolgáltatást nyújt a vizsgált város.

Képlettel kifejezve egy város komplex vonzaskörzetének népességszáma

$$L_v = \sum_{i=1}^m x_i \text{ ahol}$$

L_v = a komplex vonzaskörzeti népességszám

m = a város bármely funkciója által vonzott települések száma

x_i = az „ i ” vonzott község népességszáma.

Az így megállapított komplex vonzaskörzeti népességszám nem valamilyen átlag, hanem a ténylegesen felmért város-vidék kapcsolaton alapszik. Sokan kétségbe vonják azt, hogy beszélhetünk-e egyáltalán komplex vonzaskörzetről. Mások pedig az általános vonzaskörzet meghatározásának módszerére helyeznek nagy hangsúlyt.

Véleményem szerint kétségkívül nagyfokú általánosítással történhet a komplex vonzaskörzet megállapítása, viszont feltétlenül szükséges – éppen azért, mert igen heterogén a városi funkciók érvényesülési területe, intenzitása és a tervezéshez nélkülözhetetlen az ellátandó népesség ismerete. Továbbá az általános vonzaskörzet megállapítása nem helyettesítheti az ágazatok vonzásának vizsgálatát, sőt ösztönöz a belső struktúra feltárására és az ágazatok közötti eltérések vizsgálatára. Ez utóbbi elengedhetetlenül indokolt a vonzaskörzeti vizsgálódásokban. Jelen esetben éppen ezért számba vettem minden olyan városi funkciót, amely környéki igényeket elégít ki, és a további elemzésekben igyekeztem kimutatni a vonzaskörzetek belső szerkezetét. Igen fontos annak megállapítása, hogy egy ágazat vonzaskörzete milyen arányt képvisel a város általános vonzaskörzetéből. Ennek mérésére az alábbi mutatót használtam:

$$R_i = \frac{\sum_{j=1}^m x_j}{\sum_{i=1}^m x_j} \cdot 100, \text{ vagyis } R_i = \frac{L_{vi}}{L_v} \cdot 100, \text{ ahol:}$$

R_i = a város „ i ” funkciója által vonzott népesség részesedési mutatója a komplex vonzaskörzeti népességből.

További elemzésemnek tárgyát annak megállapítása képezte, hogy milyen erősségű a vonzás. Ezt a vonzásintenzitás kiszámításával értékeltem, amely azt mutatja, hogy a város lakosságának hányszorosát képes ellátni egy bizonyos, illetve valamilyen szolgáltatással. A vonzásintenzitást a következő mutatóval mértem:

$$I_v = \frac{\sum_{j=1}^n x_j}{L_a} \cdot 100, \text{ vagyis } I_v = \frac{L_v}{L_a} \cdot 100 \text{ ahol}$$

I_v = a vonzásintenzitás mutatója százalékban

A mutató a város és vidéke viszonyát jelzi. Minél nagyobb a mutató értéke, annál hatékonyabb a városi funkciók érvényesülése. A részvonzáskörzeti népeségre vonatkozóan is ki lehet számítani a vonzás intenzitását, amely a korábban használt jelölések szerint az alábbi képlettel fejezhető ki:

$$i_v = \frac{\sum_{j=1}^m x_j}{L_a} \cdot 100, \text{ vagyis } i_v = \frac{L_{vi}}{L_a} \cdot 100, \text{ ahol:}$$

i_v = a város „j” funkciójának vonzásintenzitás-mutatója százalékban

A vonzásintenzitást legjobban a kapcsolatteremtések gyakoriságával jellemezhetnénk, hiszen általában a vonzáskörzet határai felé csökken a központ vonzása. Ennek felmérését viszont nem tudtam elvégezni, hiszen rengeteg munkát jelentett volna ilyen széleskörű megfigyelés. Ezért ún. korrigált vonzásintenzitási mutatót képzeltem, amit a következők szerint számítottam ki:

$$I_{vk} = \frac{\sum_{i=1}^n x \cdot r}{L_a} \cdot 100, \text{ ahol:}$$

vk = a korrigált intenzitási mutató

r = a 3 és több városi funkció által vonzott települések népességének aránya az összes vonzott népességből.

Gyakori jelenség, hogy községeink több központtól vesznek igénybe szolgáltatásokat, illetve több városhoz vonzódnak. A megye községeit ezért olyan szempontból is megvizsgáltam, hogy hány várossal állnak kapcsolatban. A struktúra feltárásában kiemelkedő jelentősége van az ilyenféle vizsgálatoknak is. Végetül megemlítem, hogy a struktúraelemzés fontos és nélkülözhetetlen eleme a kapcsolatok „feltérképezése”.

A vonzáskörzetek megállapítása után megvizsgáltam, hogy milyen tényezők és milyen mértékben határozzák meg a városok vonzáskörzeteinek nagyságát, amit sztochasztikus kapcsolat mérésével próbáltam kimutatni. A városok gazdasági fejlettségére és a lakosság infrastruktúrális ellátottságának színvonalára elég nagy számú mutató alapján fejlettségi mutatót számítottam. A korrelációs együtthatók azt igazolták, hogy a vonzáskörzet nagyságát döntő mértékben a gazdasági fejlettség és a városi népességszám határozza meg.

Különösen az ipar és építőipar fejlettsége játszik fontos szerepet a vonzás alakulásában. Ezt mutatja a városi népesség, vonzott népesség és iparfejlettség között számított (+0,97) háromváltozós korrelációs együttható is.

A városi népesség és a vonzott népesség alapján három kategóriát képeztünk, mégpedig:

I. a semmilyen, vagy csekély vonzókörzettel rendelkező,

II. a közepes,

III. az intenzív vonzást mutató városok csoportját.

A kategóriák alsó határértékei

Megnevezés	I.	II.	III.
	kategória		
Városi népesség } ezer fő	10	20	60
Vonzott népesség }	—	30	250

Az eddig elmondottak tulajdonképpen a vonzókörzet megállapítására, illetve annak fontosabb tulajdonságaira vonatkoztak. A vonzásvizsgálatokat ettől sokkal részletesebben kell végezni. Számptalan egyéb tényezőt is figyelembe kell venni és a megfigyelést más területekre is ki kell terjeszteni.

Szolnok megye városainak megyén belüli vonzása

Szolnok megyében hét járási jogú város van, melyből egy megye-, kettő járásszékhely.

A népességszám alapján a megye városai eléggé kedvezőtlen képet mutatnak. Az 1970. évi népszámlálás szerint hat város lakossága nem érte el a 30 ezer főt, így annak ellenére, hogy a megyék között Szolnok rendelkezik a legtöbb várossal, a városi népesség aránya (41,5%) alacsonyabb, mint az országos átlag (45,1%). Bár az utóbbi 10 év alatt 5%-kal emelkedett a városok össznépessége, jelentősebb lakosszám-növekedés csak a megyeszékhelyen történt; itt közel 13 ezer fővel, illetve 26%-kal éltek többen 1970-ben, mint 1960-ban. Ezenkívül Törökszentmiklóson volt tapasztalható kisebb (3%-os) népességszám-növekedés, a többi városonál pedig kismértékű csökkenés mutatkozott. A csökkenés kizárólag az elvándorlásból eredt, mivel a természetes szaporodás minden városban emelkedett. Ez egyébként a kisvárosoknál általánosan észlelhető tendencia.

Városaink – az országoshoz hasonlóan – jelentős mértékben a felszabadulás – különösen 1960 – óta fejlődtek, melyben döntő szerepe volt az iparosításnak. A fejlesztés főként Szolnokra és Jászberényre koncentráldott.

A vizsgált városok a korábban említettek alapján az alábbi kategóriába tartoznak:

I. Túrkeve, Kisújszállás,

II. Mezőtúr, Jászberény, Karcag, Törökszentmiklós,

III. Szolnok.

A városok vonzaskörzetének fontosabb adatai, 1970 *

A központ megnevezése	Az összes vonzott			A város népességszáma, 1000 fő	A település együttes népességszáma, 1000 fő
	terület, 1000 kh	település száma	népesség száma, 1000 fő		
I. kategória					
Kisújszállás	62	5	20	13	33
Túrkeve	—	—	—	11	11
II. kategória					
Jászberény	153	17	71	30	101
Karcag	197	16	66	25	91
Törökszentmiklós	225	25	100	24	124
Mezőtúr	109	12	30	22	52
III. kategória					
Szolnok	665	68	260	61	341

* Az 1970. évi népszámlálás előzetes adatai.

A városok között legnagyobb különbség vonzaskörzetük belső struktúrájában mutatkozott. Tapasztható ez a vonzásintenzitás és a kiszolgált funkciók számának eltéréseiben is. A komplex és az egyes részvonzaskörzetek határai ritkán esnek egybe.

A részvonzaskörzeti népesség részesedése a komplex vonzaskörzeti népességből

A központ megnevezése	A kórház	A TBC-gondozó intézet	A rendelő intézet	A mentő-állomás	A kereskedelmi hálózat	A felső-és a közép-fokú oktatási intézmény
Jászberény	95	69	95	82	33	45
Karcag	96	—	96	—	49	22
Kisújszállás	—	—	—	—	30	37
Mezőtúr	24	—	19	5	11	91
Szolnok	37	15	37	14	54	44
Törökszentmiklós	—	25	—	25	48	35

Említettem már, hogy a megye városai többnyire funkcióhiányosak, és így a községek a különböző szolgáltatásokat gyakran több városból kénytelenek beszerezni. Ebből következően a községek többségét (85%-át) két, vagy több központ vonzza.

A megye községeinek megoszlása a vonzást mutató központok száma szerint

Megnevezés	A vonzott települések megoszlása aszerint, hogy				Összesen
	1	2	3	4 és több	
	város vonzza				
A községek száma	10	44	11	3	68
A községek megoszlása, %	15	65	16	4	100

Jelentkezik ez az ellátott funkciók számának megoszlásában is, mert a vonzott községek többségének csak egyféle szolgáltatást nyújt az adott központ.

A községek megoszlása az ellátott funkciók száma szerint (%)

A központ megnevezése	A vonzott községek megoszlása aszerint, hogy a város			Összesen
	1	2	3 és több	
	funkciója vonzza			
Jászberény	—	6	94	100
Karcag	6	29	65	100
Kisújszállás	40	20	40	100
Mezőtúr	58	8	34	100
Szolnok	50	10	40	100
Törökszentmiklós	56	8	36	100

A vonzásintenzitás mutatójában is lényeges különbségek észlelhetők. A nyers vonzásintenzitási mutató igen szélsőségesen alakult, a legnagyobb Szolnoknál (424⁰/₀) és Törökszentmiklósánál (379⁰/₀), a legkisebb Mezőtúr városnál (138⁰/₀). A korrigált vonzásintenzitásban azonban már nem tapasztalható ilyen nagy differencia és változik a városok helyzete is.

A vonzásintenzitás fontosabb mutatói

A központ megnevezése	A nyers	A korrigált	A vonzott települések átlagos távolsága a központtól, km
	vonzásintenzitási mutató, %		
Jászberény	237	224	20
Karcag	266	160	37
Kisújszállás	148	59	24
Mezőtúr	138	27	35
Szolnok	424	170	27
Törökszentmiklós	379	112	27

A vizsgálatok szerint a távolsággal csökken a vonzás ereje, mert az átlagos vonzástávolságnak megfelelően mérséklődött a korrigált vonzásintenzitási mutató. Legjobb a mutató Jászberény városnál, mert a városi népességnek több mint kétszeresét látja el 3 vagy annál több szolgáltatással.

A továbbiakban vázlatosan, csak mintegy illusztrációként mutatjuk be az egyes város csoportokba tartozó települések vonzáskörzeteinek és vonzásintenzitásának fontosabb jellemzőit.

A csekély vonzáskörzettel rendelkező városok

Az ezen város csoportba tartozó városok (Túrkeve és Kisújszállás) fontosabb jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze:

- kevés a vonzott települések száma,
- alacsony a vonzott népesség száma,
- a városi lakosság elmarad a többi városétól,
- a gazdasági fejlettség színvonala – megfelelő ipar hiányában – alacsony,
- a lakossági – különösen az infrastruktúrális – ellátottság nem kielégítő,
- a lakosság zöme a mezőgazdaságból él.

A megye városainak vonzóhatását az említettekén kívül az is befolyásolja, hogy a városok elég közel vannak, szinte kiegészítik egymást, és így a központi funkciók mértéke sajátos módon alakult ki.

Túrkeve és Kisújszállás tipikusan mezőváros, gazdasági szerkezetük egyoldalú, a mezőgazdaság a domináns ágazat. Ebből következik, hogy ezen városok egyike sem lehet a környék munkaerő-felvetője. Elenyésző a gazdasági kapcsolatok a vidékkel. Vitatott kérdés ugyan, hogy a mezőgazdaság is betölthet környéki funkciót, hiszen az árutermelés egyre inkább kiszélesedik, és ezáltal a mezőgazdaság szoros kapcsolatba kerül más népgazdasági ágakkal is. Különösen a gépesítés és a kemizálás térhódításával, valamint a mezőgazdasági eredetű termékek feldolgozásával a mezőgazdaság kilép az autarchiás keretből és szervesen beilleszkedik a termelés láncfolyamatába. Jelenleg azonban a mezőgazdaság vonzása nem számottevő, a kisvárosok ezért főként a lakosság ellátásában töltenek be fontos szerepet.

A két város intézményhálózata gyérnek mondható, amiben az is közrejátszik, hogy egyik sem járási székhely. Nem rendelkeznek kórházzal, rendelőintézzel, ebből eredően nincs a városoknak egészségügyi vonzaskörzetük. A két városban működő szülőotthonok is többnyire csak a városi szükségleteket elégítik ki, Kisújszálláson és Túrkevéen egy-egy középiskola van, melyekben 1968-ban 510, illetve 140 fő tanult. A túrkevei gimnázium lényegében csak a helyi igények kielégítését szolgálja, a kollégiumban lakó középiskolai tanulók száma minimális (1968-ban 3 fő), míg Kisújszálláson 150 volt ezen középiskolások száma. Kisújszállás oktatási vonzaskörzetének népessége megközelítően 7000 fő. A két város nem játszik tehát jelentős szerepet az oktatásban.

E városok kiskereskedelmének hatása is elmarad a kívánatostól. Sőt Túrkeve kereskedelmi hálózatának vonzása el is hanyagolható.

A kereskedelmi vonzás mértékét a kiskereskedelmi forgalom alakulásából megközelítően fel lehet mérni, ugyanis igen szoros kapcsolat van az egy lakosra jutó városi kiskereskedelmi forgalom és a város kereskedelmi vonzaskörzetébe tartozó népesség között; – a korrelációs együttható $+ 0,85$.

A kiskereskedelem fontosabb adatai, 1968

A vonzasközpont megnevezése	Az egy lakosra jutó kiskereskedelmi forgalom, Ft			Az 1000 lakosra jutó bolti alapterület a városban, m ²	A kereskedelmi vonzaskörzet népességszáma, fő
	a városban	a vonzott településeken együtt	a település együttesen		
Kisújszállás	10081	7492	9356	289	7000
Túrkeve	7924	—	—	205	—

A két város kiskereskedelmi forgalma között kisebb, a boltellátottság között jelentősebb különbség van. Kisújszállás kedvezőbb képet mutat mind az egy lakosra jutó forgalom, mind az egy lakosra jutó bolti alapterület tekintetében. Ennek előnye tükröződik a város kereskedelmének környékre gyakorolt hatásában is, miszerint Kisújszállás kereskedelme vidéki igényt is ellát, míg Túrkevének nem alakult ki kereskedelmi vonzaskörzete. Természetesen a vidéki vásárlók zömmel a műszaki és a ruházati boltok forgalmát növelik, mivel főként ezen cikkekből hiányos a falusi népesség ellátása, néha azonban az élelmiszert is a városokban szerzik be.

A két város között vázolt különbségekhez nagyban hozzájárul még a közlekedési adottság is. Kisújszállás helyzete kedvezőbb, ugyanis a Budapest–Záhony vasúti fővonal és a 4. számú közút mentén helyezkedik el. Kisújszállás és Túrkeve hatása várhatóan a későbbiekben sem nő ugrásszerűen, legfeljebb a tervezett fejlesztés szerint fokozódik a kettőjük közötti különbség.

A közepes erősségű vonzást mutató városok

Az előző csoportba tartozó városoktól döntő mértékben az különbözteti meg ezen városokat (Jászberény, Karcag, Mezőtúr, Törökszentmiklós), hogy jelentősebb iparral és központi szerepkörrel rendelkeznek azoknál.

A négy város funkcióinak hatása eltérően alakult. Mezőtúr városkörzete éppen hogy csak eléri a kategória alsó határát, viszont a városi funkciók száma alapján helytelen lett volna a csekély vonzaskörzettel rendelkező városok közé sorolni. A legkedvezőbb képet Jászberény mutatja, mert vonzaskörzete zártnak mondható, és így a vonzott népességet majdnem teljesen ellátja a különféle városi szolgáltatásokkal. Törökszentmiklós a többi városhoz képest a ténylegesnél előnyösebb helyzetet mutat, mert a megye közepén terül el, és nincs vonzása a megye határán kívülre. A legfejlettebb Jászberény ipara; a 10 000 lakosra jutó iparban foglalkoztatottak száma jóval magasabb, mint a többi városnak.

A különbségeket az ipari, illetve a gazdasági fejlettségben, valamint az intézményhálózatban mutatkozó eltérésekkel magyarázhatjuk.

A négy városba jelentős számban ingáznak a megye községeiből. Legtöbb (mintegy 1400 fő) a Jászberénybe ingázók száma. Karcagra és Törökszentmiklósra megközelítően 200–300 fő ingázik a környező településekről, Mezőtúrra pedig elenyésző az ingázás. Az átlagos ingázási távolság Karcagnál a legnagyobb – kb. 28 km –, Jászberénynél a legkisebb (14 km). Annak ellenére, hogy ezen városok iparilag fejlettebbek, nem elhanyagolható a mezőgazdaság szerepe sem, mivel a lakosság nagy hányadának itt is a mezőgazdaság biztosít fő megélhetési forrást. Ezen városokban jelentősebb a terciér ágazat súlya is, ami a központi funkciók erőteljesebb érvényesülését eredményezte.

A négy város jelentősége nemcsak kedvezőbb gazdasági fejlettségük miatt nagyobb, de a lakossági ellátásban is intenzívebb a vonzerejük. Továbbá szembe-tűnő, hogy a jelentős kereskedelmi szívóhatás mellett lényeges az egészségügyi, a szociális és a kulturális intézmények szerepe is.

A városok ellátóközreteinek népességszáma *

A központ megnevezése	A kórház	A TBC gondozó- intézet	A rendelő- intézet	A mentő- állomás	A keres- kedelmi hálózat	A közép- és felső- fokú oktatási intéz- mények
Jászberény	97	78	97	88	89	62
Karcag	88	—	88	—	57	39
Mezőtúr	29	—	28	23	25	49
Törökszentmiklós	—	47	—	47	68	57

* Az 1970. évi népszámlálás előzetes adatai alapján.

Az említett jellemzők megkülönböztetik e városokat a tipikusan kisvárosoktól, általában közelebb állnak a középvárosok szintjéhez. A településhálózat-fejlesztési irányelvek szerint Jászberény, Mezőtúr és Karcag középfokú központtá, Törökszentmiklós pedig részleges középfokú központtá fejlődik.

E városok kereskedelmi hálózata elég jelentős vidéki igényeket is ellát. A legnagyobb kereskedelmi vonzaskörzettel Jászberény rendelkezik; közel 59 ezer fő képezi a kereskedelem által vontott népességet. Számottevő még Karcag és Törökszentmiklós vonzása is, viszont Mezőtúr minimális kereskedelmi funkciót tölt be a környéken.

Jászberény, Karcag és Mezőtúr egészségügyi intézményei fontos szerepet játszanak. A kórház és a rendelőintézet vonzaskörzete egybeesik mind a három városban. Törökszentmiklós egészségügyi vonzása lényegesen kisebb, mert nincs kórháza és rendelőintézete. A legtöbb lakost a jászberényi kórház és rendelőintézet látja el a felmérés szerint, az ellátás színvonala azonban Karcagon kedvezőbb. A kórházi ágyak száma 150-nél magasabb Karcagon, és a 10 000 lakosra jutó kórházi ágyak száma is 22-vel több, mint Jászberény ellátóköri területén. Az 1968-ban épült Karcagi kórház korszerű berendezéssel és felszereléssel rendelkezik. Ezzel szemben Jászberényben a kórházi és rendelőintézeti ellátás minősége – tárgyi és személyi feltételek hiánya miatt – korántsem kielégítő. Mezőtúr egészségügyi vonzása elmarad az előző két városétól, kórházának és rendelőintézetének ellátóköri területébe 29 ezer fő tartozik.

A négy városban 2–2 középiskola van, ahol 750–900-an tanulnak, köztük sokan vidékiek. A kollégiumi középiskolai tanulók száma Törökszentmiklóson a legtöbb (350 fő), Mezőtúron 270 fő, Karcagon és Jászberényben pedig 220, illetve 90 fő volt 1968-ban. Jászberény és Mezőtúr felsőfokú oktatási intézménynek is rendelkezik. Ezen intézmények hallgatói közül Jászberényben 150, Mezőtúron 220 volt 1968-ban a kollégiumban lakók száma. Az oktatásban és a táj kulturális életében egyaránt szerepet játszanak ezen városok.

Szolnok vonzása a megyén belül

A megyeszékhely gazdasági fejlettsége kiugróan a legmagasabb a megye városai között. A felszabadulás óta, de még inkább az utóbbi 10 évben végbement gyors fejlődés eredményeként megnőtt gazdasági súlya, és az erőteljes iparosítással átalakult gazdasági arculata.

A gazdasági fejlődéssel párhuzamosan nagy változás történt az infrastruktúrállottságban is. A város fejlődését kedvezően befolyásolta jó természeti adottsága és közigazgatási beosztása. A településhálózat-fejlesztési terv Szolnok felsőfokú központtá való fejlesztését tűzte ki célul, felismerve a város előnyös helyzetét és fontos szerepét. A gazdasági tényezők hatékonyabb érvényesülését, illetve kiterjedését az ipar magasabb fejlettségi szintje teszi lehetővé. A többi hat várostól eltérően a mezőgazdaság súlya alacsony; Szolnokon a legkisebb a mezőgazdaságilag művelt terület.

A város iparvállalatai és telepei több mint 15 ezer főt foglalkoztattak 1968-ban és 20 telepen 100-nál több volt az alkalmazott munkások száma. A városba ingázók száma becslésünk alapján 1968-ban 7200 fő volt. Az átlagos ingázási távolság Karcag után a legnagyobb (28 km). Szolnok vonzereje, illetve központi funkcióinak hatása nagy, és nemcsak a megye településeire gyakorol vonzást, hanem más megyékben is érvényesül hatása.

A város által vonzott terület megközelíti a 700 ezer kat. holdat, a népesség száma a 260 ezer főt. Bár a korrigált vonzásintenzitási mutató csak 170⁰/₀, a város saját népességének mégis négyszeresét látja el a szolgáltatások valamelyikével. Ez abból adódik, hogy vonzáskörzete a legheterogénebb, a funkciók érvényesülési területe nagy eltérést mutat. Szolgáltató és kereskedelmi hálózata kb. 202 ezer főt látott el a vizsgált időszakban. A különféle szolgáltatásokat a 69 felvevő hálózati egység, valamint a 276 magánkisziparos végezte.

A város összes kiskereskedelmi forgalma 1968-ban 1054 millió Ft volt, és az egy lakosra jutó összeg (16 380 Ft) jelentősen meghaladja a többi városét. Nagy a különbség a bolti kiskereskedelemben foglalkoztatott hálózati dolgozók számában is, amely 1968-ban 1079 volt. A magánkiskereskedők száma (73) is itt a legtöbb. Cikkcsoportonként is Szolnokon a legmagasabb az egy lakosra jutó kiskereskedelmi forgalom.

Az egy lakosra jutó bolti kiskereskedelmi forgalom alakulása a városokban
árucikk-főcsoportok szerint, 1968 (Ft)

Város	Összes	Ezen belül			
		étel- míszter	vendég- látás	ruházat	vegyes iparcikk
Jászberény	10189	3512	1114	1986	3577
Karcag	9859	3129	1301	2034	3395
Kisújszállás	10081	3152	1422	1954	3552
Mezőtúr	9924	3090	1453	1862	3519
Szolnok	16380	5079	2374	3371	5556
Törökszentmiklós	10494	3349	1515	1785	3845
Túrkeve	7924	2931	1095	1432	2466

A város egészségügyi intézményei a kereskedelemhez hasonlóan ugyancsak komoly feladatot töltenek be a megye lakosságának gyógyításában, illetve gondozásában. A mentőállomás ellátóköri területének népességszáma 133 ezer, mellyel az első helyen áll a városok között. A kórház és a rendelőintézet mintegy 157 ezer fős ellátóköri területe az utána legnagyobb ellátóköri területtel rendelkező Jászberényt is 66 ezerrel meghaladja.

A megyeszékhelyen levő két kórház és a TBC-kórház együttes ágyszáma 1460 volt 1968-ban, a 10 000 lakosra vetített aránya 33 db. Ezzel a megyei városok között kedvező helyezést ért el, mivel lényegesen fölötte van azokénak.

A megyei rendelőintézet különösen jelentős a lakosság egészségügyi ellátása szempontjából. Gyakran nagy távolságról is beutaznak a vidéki betegek, mert csak itt van minden betegségre kiterjedő szakrendelés. A kórházak és a rendelőintézet betegforgalma erőteljes növekedést mutatott az utóbbi években. 1968-ban a rendelőintézeti betegforgalom 980 ezer fő volt, a kórházban ápoltak száma elérte a 34 ezret. Nem elhanyagolható a gondozóintézetek szerepe sem; itt 1968-ban közel 175 ezer volt a gondozottak száma.

Szolnok csak középiskolákkal rendelkezik, nincs felsőfokú oktatási intézménye, ebből következően a város vonzása kisebb e téren, mint az egyéb ellátási területeken. A középszintű oktatásban viszont vitathatatlanul lényegesen nagyobb szerepet játszik a többi városhoz mérten. Az 1968/69-es tanév elején a város öt középiskolájában 3000 fő tanult nappali tagozaton, és ebből 1800-an jártak szakközépiskolába és technikumba.

A kollégiumban lakó középiskolai tanulók száma viszonylag alacsony (270 fő), de emellett – tapasztalataink szerint – jelentős a bejárók száma is.

Az oktatási vonzaskörzetre a felsőfokú oktatási intézmény hiánya rányomja a bélyegét. Ennek hatása pedig érezhető a megye szakember-ellátottságában is.

A népművelési tevékenységben is jelentős érdemeket szerzett a város. A Szigligeti Színház, valamint a városi mozik, könyvtárak, művelődési házak a megye népessége elég nagy hányadának biztosítanak szórakozási, művelődési lehetőséget.

A színház 1968. évi előadásainak száma 297 volt, melyből 206-ot tartottak a megyeszékhelyen, ahol a látogatók száma 93 ezer volt. A filmszínházak és a közművelődési könyvtárak kisebb mértékben elégitenek ki környékbeli igényeket. Mindkét téren a legjobban ellátott város; a tanácsi közművelődési könyvtárak könyvtárányára 117 ezer kötet, olvasóinak száma 8700 volt 1968-ban. A mozik befogadóképessége majdnem elérte a 3 ezret, látogatóinak száma pedig a hét város látogatóiból 36⁰/₀-kal arészesedett.

A Damjanich Múzeum látogatottsága a többi városi múzeumhoz képest szintén kedvező; 1968-ban több mint 58 ezer fő kereste fel.

Szolnok város tehát számos és sokrétű funkcióval rendelkezik, de ahhoz, hogy felsőfokú központtá váljon, az ellátást szinte minden területen dinamikusán kell fejleszteni. Jelenleg ugyanis nem tudja betölteni ezt a szerepkört.

Ahhoz, hogy adottságait és kedvező helyzetét hatékonyan ki tudja használni, jelentős erőforrásokat kell még összpontosítani.²

Makula Márta

IRODALOM

- Dr. Antal Józsefné: Baranya megye kereskedelmi vonzaskörzetei. A Belkereskedelmi Kutató Intézet kiadványa.
- Dr. Beluszky Pál: A magyar városok központi szerepköre. Statisztikai Szemle, 1967/6. sz.
- Dr. Beluszky Pál: A falu—város közti kapcsolatok vizsgálati módszerei; e kapcsolatok jellege és mennyiségi jellemzői Szabocsv-Szatmár megyei központok példáján. Területi Statisztika, 1970/4—5. szám.
- Dr. Bene Lajos: Szempontok a települések fejlettségének és típusainak vizsgálatához. Demográfia, 1967/1. szám.
- Dr. Boros Ferenc: A magyar városhálózat új elemei. Földrajzi Közlemények, 1968/3. szám.
- Dr. Fórizs Margit: Városok körül kialakult településegységek Magyarországon. Demográfia, 1967/1. szám.
- Kirchner Gyula: A kereskedelmi vonzás megállapításának elvi és gyakorlati kérdései. Területi Statisztika, 1970/3. szám.
- Dr. Sümeghy Mihály: Statisztikai módszerek a városi településhálózat és -állomány vizsgálatához. Területi Statisztika, 1969/2. szám.
- Dr. Szlobodnik János: A vásárlóerő-mérleg területi alkalmazásának egyes kérdései. Területi Statisztika, 1968/5. szám.
- Turáni József: Statisztikai módszerek a községi településhálózat és -állomány vizsgálatához. Területi Statisztika, 1969/2. szám.

¹ Erről részletesebben lásd dr. Lits Józsefné: Szolnok város regionális szerepköre c. cikkét. Jászkunság, 1972. évi 1. szám.

Szolnok város villamosenergia-szolgáltatásának történetéből

Szolnok város 900 éves jubileuma és az áramszolgáltatás 75 éves évfordulója alkalmából a Tiszántúli Áramszolgáltató Vállalatnál – a Magyar Elektrotechnikai Egyesület helyi csoportja keretében – kutatást és adatgyűjtést végeztünk. Nincs lehetőségünk a teljes kutatási anyag közzlésére, ezért csak az energia-szolgáltatás jelentősebb eseményeit követve vázoljuk fel Szolnok város villamosenergia-szolgáltatásának történetét.

A villamosenergia-felhasználás rohamos fejlődése csak a transzformátor fel-találása után, az 1890-es években indulhatott meg. Szolnok város az országban a legelső között volt a villamos áramfejlesztés és felhasználás területén. Az állam a villamosenergia alkalmazásában nem volt érdekelve, az egész államgazdaság a kapitalista magántóknak nyugodott. A kockázattal járó üzleti tevékenység vál-lalkozó szellemű tőkészek kezében volt.

Ilyen ember volt Szolnokon ifj. Scheftsik István malom- és gőzfűrésztulajdo-nos is. A jó üzleti érzékkel rendelkező Scheftsik-családnak jelentős politikai és gazdasági irányító szerepe volt Szolnok város életében hosszú évtizedekig, s mű-ködésük összeforrott a szolnoki villamosenergia-felhasználás történetével.

Szolnok város képviselőtestülete üléseinek jegyzőkönyveiben az első közeleti adat a családról 1879-ben található, id. Scheftsik Istvánnak a szegények javára szolgáló adományozásáról. A következő évben, 1880. március 31-én id. Scheftsik Istvánt közfelkiáltással megszavazzák Szolnok város polgármesterévé. A magas közeleti tisztséget id. Scheftsik István nemcsak a város javára, hanem a Scheftsik-család vagyoni gyarapodására is felhasználja. Egyik első lépése, amely egyben jó politikai érzékének bizonytsága is, az 1880. szeptember 9-i közgyűlésen elhang-zott interpellációra adott válasza. Az interpelláció szerint „valaki” meg akarja vásárolni a Tisza-híd és a gimnázium közötti Tisza-parti beltelkeket, amelyek a belső városkép kialakításában központi fekvésük miatt igen nagy jelentőséggel bírtak. A város tulajdonában lévő, s a városnak akkoriban életet jelentő (víz-hordás, mosás, stb.) parti rész magánkézre jutása méltán vívta ki az ellenzék tiltakozását. A polgármester mégis vállalta a telekvételi ügy támogatásának nép-szerűtlen szerepét, mert a jegyzőkönyv által meg nem nevezett „valaki” a fia, ifj. Scheftsik István volt. Id. Scheftsik István az ügy ellensúlyozására lemondott egy évi polgármesteri fizetéséről, s ígéretet tett arra, hogy az összeget a városnak adományozza abban az esetben is, ha polgármesteri tisztsége a következő évben megszűnne. A módszer hatott, ugyanis abban az évben a decemberi közgyűlés tárgyalja ifj. Scheftsik István kérelmét, hogy a már megvásárolt beltelkeket körül-keríthesse. Idézet az 1880. december 1-i közgyűlés jegyzőkönyvéből: „... mi-szerint a szolnoki Kincstári uradalom a Szent Istvánhoz címzett gőzmalom át-

ellenében lévő Tisza-partot közvetlenül a Tisza vizéig eladta.”¹ Az ellenzék le-
törésére id. Scheftsik István ismét jó politikai húzással a város érdekében tesz
javaslatot: a törvényszéket helyezték át Karcagról Szolnokra. A polgármester
javaslatára elrendelik a szolnoki főbb utcák kikövezését, fásítását és elnevezé-
sét is.

A Scheftsik-vagyon 1895-re akkora volt, hogy egy villamos áramfejlesztő-
telep létesítését lehetővé tette. Az áramfejlesztő-telepet ifj. Scheftsik István a vá-
rossal kötött szerződés alapján építette. A város és a vállalkozó közötti szerződés-
kötések módját a 8788/1894. sz. belügyminiszteri rendelet, s annak későbbi
8788/III. b. 895. sz. módosítása szabályozta. Részletek a szerződést tárgyaló köz-
gyűlés jegyzőkönyvéből: „2613/1895. sz. Olvastatott a nagym. m. kir. Belügy-
miniszter úrnak Jász-Nagykun-Szolnok megye tek. Alispánjának 4384/895. sz.
leiratával közölt 11052/III. b.-T95. számú magas intézménye, a villam-világítás-
nak Szolnok város területén leendő berendezése tárgyában.” „6389/1895. sz.
Olvastatott a nagym. kir. Kereskedelemügyi Miniszter úr 23610/1895. sz. intéz-
ménye, melylyel villamvilágításnak Szolnokon leendő berendezése céljából fel-
állítandó vezetékhalózat tervét jóváhagyta...” „Végül a szerződés másik eredeti
példányának kiadása mellett ifj. Scheftsik István vállalkozót fölhívja a közgyűlési
jegyzőkönyv, hogy a szerződés 11. §-ának rendelkezése értelmében az építkezést
jelen végzés vételekor haladéktalanul kezdje meg, s a megkezdéstől számított egy
év alatt fejezze be.” A szerződés 50 évre szólt, s a vállalkozóra nézve bizonyos
kötöttségeket tartalmazott:

„7. hogy a vállalkozó az egységárat 5 százalékkal leszállítani köteles, mihelyt
a magán fogyasztás évenként 1.000.000 hectovatt órára emelkedett s újabb 5
százalék, (tehát az eredeti árhoz képest 10 százalék) ár leengedésnek lesz helye,
ha a magánfogyasztás 20.00000 hectovatt órára emelkedett, minek ellenőrizhetése
céljából köteles vállalkozó az áram fogyasztásról pontos könyvet vezetni;

8. hogy köteles legyen a vállalkozó a villamos áramnak a város bármely
pontjához leendő szolgáltatása céljából a párhuzamosan kapcsolt áramú transfor-
mátorok távvezetéki rendszerét alkalmazni, s hogy a feszültség mérvét illetőleg
a központi telepen előállított és a primaer vezetékeken át a transzformátorokba
vezetendő primaer áram feszültségének 2000, a fogyasztási helyekre vezetendő
és a transzformátorok secundaer kapcsolataiból kikerülő secundaer áram feszült-
ségének 105 volt-nak kell lenni;

9. hogy a szerződés 16. §-ban körülírt feszültség ingadozások maximuma
5 százalék lehet;

13. hogy vállalkozó a szerződésnek a 8. §-a esetében való megszüntetése után
a város kívánságához képest az összes berendezéseket, vagy a megállapítandó
megváltási árban a város birtokába átadni és rendelkezésére bocsájtani, vagy
saját költségén és minden kárpótlási igény nélkül a város tulajdonát képező terü-
letekről eltávolítani tartozik;”²

A fentiekből látható, hogy a korszerű nagy/kisfeszültségű transzformációs
megoldásban építették ki a villanytelepet és a villamos hálózatot. Ez azért is
fontos, mert az erőátviteli transzformátort alig 10 éve találták fel és még jóval
a szolnoki hálózat után is épültek egyenáramú hálózatok és villamos áramfejlesztő
telepek. (Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy mivel a villamos közvilágítás
sem lehetett korábban, mint a villamos mű, ezért a Sipos Orbán: Rendszeres
jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról című kiadványban a 163. olda-
lon említett 52 lámpa 1879-ben nem lehetett villamos-lámpa.)

A villanyszerelő szakma kiforratlanságára és más szakmákkal való összefonódására érdekes adalék az 1899-es közgyűlési jegyzőkönyvből: „... a városháza és a katonai laktanya villamos csengőinek gondozását az 1899. és 1900. évre Erdensohn Károly lakatosmesternek 30 frt. évi fenntartási költségéért válatba adja.” a város.³

1896-ban kellett ifj. Scheftsik Istvánnak az áramszolgáltatást megkezdnie a szerződés szerint. Ezt teljesítette is: „... szolnoki Scheftsik István vállalkozó a villamosvilágítást 1896. évi május hó 14-én kezdte meg, s ennél fogva a szerződés első 10 éve, mikor jogában lesz a városközönségének a szerződést felmondani és megszüntetni, 1906. évi május hó 13-án lejár.”⁴

Tíz év alatt annyit fejlődött a lakosság részére szolgáltatott villamosenergia fogyasztása, hogy elérte az egymillió hWó/évet. A közgyűlés 1905-ben kezdett újból foglalkozni a villamos áramszolgáltatás ügyével, ekkor ismerték fel, hogy a város elérte az egymillió hWó/év fogyasztást és a tarifát mérsékelni kell 5⁰/₀-kal. A hamis mérés lehetősége is felmerülhetett, mert a főmérőt a GANZ-gyárral a város felülvizsgáltatta és felvetődött a visszamenőleges áramdíj-leszállítás lehetősége is. Ilyen előzmények után megindultak a tárgyalások ifj. Scheftsik István és a város között a villanytelep sorsát illetően. Scheftsik István szempontjából nem lehetett már különösebben gazdaságos a villanytelep üzemeltetése, mivel a tarifacsökkentés miatt a haszon is csökkent, s a gépek felújításra, bővítésre vártak.

A város meglehetősen nehéz helyzetben volt a beltelkeket illetően a századfordulón, hiszen kulcsfontosságú belterület volt a Scheftsik-család kezén. Idézzünk a 163-9110/1905. számú közgyűlési jegyzőkönyvből: „Tekintve, hogy különösen a város jövő fejlődése érdekében föltötte kívánatos volna, hogy a város közönsége a szolnoki Scheftsik István tulajdonát képező 2732 és 3737 kataszteri helyrajzi számú Tisza-parti beltelkeket megvásárolja...” Az adás-vételben tehát Scheftsik Istváné volt a döntés. Hogy milyen összegért vásárolta meg a Scheftsik-család annakidején a beltelkeket, nem tudjuk, de a visszavásárláshoz már a városnak nem volt pénze, ezért a város „1102/1906. számú közgyűlési határozat feltételeinek megfelelő ajánlatot elfogadja, és ezzel kapcsolatban elhatározza, hogy a Tiszavidéki Hitelintézet és Takarékpénztár Részvénytársaságtól, és a Szolnoki Mezőgazdasági Takarékpénztár Részvénytársaságtól egyenként 200 ezer – 200 ezer, a Kereskedelmi bank és takarékpénztártól 250 ezer Korona összegű ideiglenes kölcsönt vesz föl.”⁵ Ugyanezen jegyzőkönyvben olvasható, hogy a kölcsönt nyújtó két hitelintézet egyúttal a Scheftsik-vagyon kezelője, és mint eladó és kölcsönt nyújtó felek ülnek egyidőben tárgyalóasztalhoz. „Mely egyrészt a Szolnoki Mezőgazdasági takarékpénztár részvénytársaság és a Tiszavidéki hitelintézet és takarékpénztár részvénytársaság mint a szolnoki Scheftsik István tulajdonát képező jogok, ingatlanok és ingóságok értékesítésével, – Zrumetzky Béla közjegyző által 228/905. k. sz. okirat szerint, – megbízott meghatalmazottai mint eladók...”

Ilyen feltételek mellett természetesen egyenlőtlen volt az üzleti tárgyalás a város és a Scheftsik-képviselő között. Ebben a jegyzőkönyvben olvashatjuk az 540 ezer koronáért visszavásárolt beltelkek és villamosmű berendezés felsorolását is: „3. szor. Mind a négy oldalán asphalt burkolat által határolt, azon mintegy 2468 négyszögöl területű telektömböt, melyen a Szolnoki Scheftsik István által jelenleg lakott családi ház, – fürdő, villanytelep és leégett gőzmalom, valamint a leégett lisztraktár áll, – összes fel- és alépítményeivel...”

4. szer. A mintegy 2004 négyszögöl területű leégett gőzmalommal szemben fekvő, mintegy 857 négyszögöl bekerített Tisza-partot...

5. ször. A Zagyva folyó és a művésztelep közé ékelt, mintegy 1457 négyszögöl Zagyvaparti telket...

6. ször. A fürdő összes ingatlan és ingó felszereléseit, valamint a villanytelep táplálásához szükséges tüzelő anyag szállítására használt nyolcz ígáslovat szerszámaival és négy kocsival 540000 azaz ötszáznegyvenezer Korona kölcsönösen megállapított vételárért megveszi."

Mindezekből úgy tűnik, hogy a hatalmas összegért eladható beltelkek és a korszerűsítésre váró villanytelep egyidejű eladása árukapcsolásként jelentkezett.

A város több kölcsönt vett fel, mint amivel a Scheftsik-vagyont megvásárolta. A többletből a villanytelepet újította fel. A gépek tehát valóban alapos beruházást igényeltek. A villamosenergia-fogyasztás 1906-ban már olyan mértékű volt, hogy a telep és a hálózat teljes átépítését és bővítését határozta el a város képviselő testülete. Erre a célra 80 ezer Koronát fordítottak. Az új villamosmű a mai Víz- és Csatornaművek V. telephelyén épült fel 1906 és 1908 között. – „Az új telepbe a régi Scheftsik-féle berendezésből csupán egy – legnagyobb egységet képező – 120 HP szíjmeghajtású gép agregátum állítatott be, míg 2 db, egyenként 550 HP compaund kondensatios szelepes gőzgép, közvetlenül kapcsolt generátorokkal 1908. évben újonnan lett beszerezve. Ugyancsak ekkor szereltett be 3 db Simonits–Lanz kazán, egyenként 175 m² fűtőfelülettel, kézi tüzelésű síkrostélylval...” „...E munkálatokkal együtt szereltetett át a hálózat is 3100 V. primer és 105 V. szekunder feszültségű forgóáramú rendszerűre.”⁶

A város villamosüzemére szabályzatot dolgoztak ki. A jéggyár, a vízművek és a villamosüzem „Iparvállalatok” néven önálló céggé alakult és funkcióját 1934-ig ellátta. A város az Iparvállalatok cég működésébe természetesen beleszólást biztosított magának: „A felügyelő bizottság tagjai... bármikor elmozdíthatók.”⁷

A villamosművek az ország különböző helyein is egyre szaporodtak, ezért 1906-ban működésük szabályozására az állam is rendeletet adott ki.⁸

Az 1906. június 9-i polgármesteri közgyűlés a villamosmű átépítési idejére kölcsönként gépekről tárgyalt. A Siemens–Schuckert cég „800 LE-s compaund, álló elrendezésű gőzgépet, folyó évi okt. 15-től 1907. évi április hó 15-ig terjedő időre hajlandó a városnak üzemképes állapotban rendelkezésére bocsátani.”

A villamosmű átépítése után a város egyenletes villamos-fejlődése tapasztalható. „1914-ben már bővítés vált szükségessé, amikor a régi 120 HP (még Scheftsik-gép! – A szerző) egység helyett egy szintén közvetlen kapcsolású 300 HP agregátum lett beszerelve.”

A villamosmű 1919-ben a román királyi hadsereg hosszú ostroma miatt erősen megrongálódott, ezért helyreállításra szorult.

A villamosenergia felhasználása a 20-as évek elejétől rohamosan növekedett. „1925. év végén üzembe is helyeztetett a Szolnok–Tiszaföldvár–Cibakházi távvezeték, de rohamosan emelkedett azonban a szolnoki áramfogyasztás is.”⁹ – Az „Iparvállalatok mérlegei 1925. december 31.” című kiadványból lemérhető a terjeszkedés mértéke: „Azon cél által vezéreltetve, hogy villanyüzemünket erősebben kihasználhassuk, és ezáltal előállítási költségeinket csökkenthessük... Rákóczi falva és Tiszaföldvár már a legközelebbi napokban, Vezseny, Várkony és Cibakháza községek pedig előreláthatóan már a tavasz folyamán bekapcsolódnak telepünkbe... Az elektromos energiát a hidakon átvezetett, a szerződő községek költségén megépített, magasfeszültségű kábelberendezésen keresztül az ártéri híd szajoli oldalán felállított fő árammérő órán adjuk át.”¹⁰

A továbbmenő vezetékeket először Szandaszőlős felé Patak Rezső vállalkozó építette és saját tulajdona volt. A város a további villamosításokra Patak Rezsővel koncessziós szerződést kötött. Polgármesteri jelentés 1926. november 26-áról: „A villamos vezeték létesítésével Patak Rezső szolnoki céget az általa benyújtott ajánlat alapján a következő feltétellel megbízza: Köteles Patak Rezső a tulajdonát képező, s a szandai szőlők Harangdülőjén megépített távvezetékének 10 m magas oszlopaira 2000 m. útvonal mentén egy 220/380 V. feszültségű elosztóhálózatot felszerelni és a Harangdülő közepén egy oszlopos olajtranszformátort felállítani, és ezen út mentén bekapcsolni minden jelentkező előfizetőt... Köteles Patak Rezső minden harmadik oszlopra utcai világító lámpát szerelni és a 20 évi koncesszió tartama alatt a közvilágítást díjtalanul szolgáltatni.”

A hálózatépítési terheket a város és az Iparvállalat közösen viselte, a kifizetett összeg 50⁰/₀-a a létesítés, 50⁰/₀-a pedig a 20 évi fenntartási fedezet volt. A közvilágítás a következő naptár szerint működött:

„Áramegységár kezdete a naptár szerinti naplemente előtt fél órával, megszűnté nap följötte után fél órával.”

„A koncesszió 20 év, melynek leteltével a hálózat tulajdonjoga teljesen és díjtalanul, üzemképes állapotban a Szolnok R. T. városra száll át.”

A villamoshálózat fejlődésére jellemző, hogy míg 1907-ben 22 958 méter hosszú volt, addig 1928. év végén már 47 291 méter lett a hálózat hossza. – „A felszerelt közvilágítási lámpák száma 1216, melyből 970 db normális 25 gy. fényes; 29 db 100–150 gyf., míg 40 db 600 000 gyf. ívlámpa pótló.”¹¹

Az energia szétosztás helyi kezdeményezéseken alapuló bővítésére jellemző, hogy ezekben az időkben Back Andor kunhegyesi főszolgabíró kezdeményezésére megalakult a Nagykovácsói Villamos Szövetkezet, melynek alapja a Szajol–Mezőtúr–Túrkeve vonal 22 kV-os távvezetéke, illetve a kenderesi 20 kV-os távvezeték volt. A távvezetékét a Szabó és Mátéffy Villamosipari rt. építette. A közigazgatási bejárás 1929. október 8-án volt, a távvezetéknek pedig 1930. márciusra kellett készen lennie.

Az Iparvállalat 1925-ben felvette a kapcsolatot a Salgótarjáni Kőszénbánya Társasággal távvezeték-építés és energia-szállítás ügyében. A végleges szerződés és távvezeték-építés 1928-ban, a Salgótarjáni Kőszénbánya rt. és Szolnok város között jött létre. A salgótarjáni erőmű és Szolnok között egy 60 kV-os távvezeték épült, melyet 1928. november 24-én helyeztek üzembe. A szolnoki fogadóállomás a TITÁSZ mai székhelyén lévő trafóház volt. A távvezeték üzembehelyezésének alkalmából kiadott emlékeztetőben található: „Még az építés ideje alatt megindultak a tárgyalások több megyebeli községgel a bekapcsolásra nézve és ez idő szerint Rákóczi, Tiszaföldvár, Cibakháza, Vezseny, Várkony és Újkécske községek a Szajoli bérgazdaság és a Szolnok–szandai szőlők részeseülnek Szolnokon keresztül a villanyvilágítás előnyeiben és rövid idő múlva pedig be lesznek kapcsolva a közbeeső tanyák és uradalmak érintésével Újszász, Zagyvarékas, Jászalsószentgyörgy, Jászladány, Jászkisér, Tószeg, Jászkarajenő, Nagyrév, Tiszakürt, Tiszasas, Selevény, Ó-kécske, stb. községek is. Az áramszolgáltatást fenti községek részére is a körzeti biztosítás alapján az Iparvállalat eszközli, míg a távvezeték létsítését, kezelését, az áramelosztást, hosszabb koncesszionális szerződések alapján Patak Rezső szolnoki elektro-technikai vállalat, illetőleg az ebből a Salgótarjáni Kőszénbánya rt. finanszírozása mellett megalakult „Tiszavidéki Villamosság ft. eszközli.”

„A városi iparvállalatok és a Salgótarjáni Kőszénbánya rt. közötti tárgyalások ideje alatt Back Andor, Kunhegyes főszolgabírójának kezdeményezésére a

nagykunsági községek, mégpedig: Kunhegyes, Kenderes, Tiszaroff, Tiszaszentimre, Kunmadaras, Abádszalók, Fegyvernek, Dévaványa, Szapárfalva és Tiszaderzs községek az egymás közötti villamos távvezeték kiépítésére „Nagykunsági Villamos Szövetkezet” név alatt szövetkezetté tömörülve az áramszolgáltatás tekintetében szintén megegyeztek a Salgótarjáni Kőszénbánya rt.-gal. Ezen megállapodás alapján, Salgótarján Kőszénbánya rt. a „Nagykunsági Villamos Szövetkezet” áramszükségletét a szolnoki letransformáló állomáson keresztül Szajol és Törökszentmiklós községek érintésével a Kenderesnél csatlakozó 22 000 Volt feszültségű távvezetéken elégíti ki. Úgy a fentebb említett községek közötti villamos távvezeték, mint a hozzá csatlakozó Szolnok–kenderesi távvezetékkel egyidőben, azaz 1928. év november hó 24-én szintén üzembe helyeztetett.”

A távvezeték megépítésének és üzembehelyezésének körülményeit az 1928-ban külön kiadott „A Salgótarján–Szolnoki Villamos Távvezeték” című kiadványban megtalálhatjuk.¹²

A megkötött szerződés, mely Szolnok városnak az energiavételezést biztosította, a következő műszaki feltételeket szabta meg:
„Szolnok rt. város Iparvállalatai 1928.

2. A bánya a villamos energiát a salgótarjáni villamostelepéből megépített üzemi telefontal ellátott távvezeték segítségével plusz-mínus 4,5⁰/₀ feszültség-ingadozással egyszeri letranszformálás után 3.100 F, 50 periódusú, 3 fázisú áram alakjában szolgáltatja a város részére. A periódus számban plusz-mínus 2,5⁰/₀-nál nagyobb ingadozásnak nem szabad előfordulnia.”²³

A Salgótarján–Szolnok távvezeték bekapcsolása Szolnok és környéke fejlődése szempontjából igen jelentős volt, mivel ilyen módon korlátlanul állt rendelkezésre villamosenergia.

Most vessünk egy pillantást arra, hogy e nagy mértékű hálózatfejlesztés közben milyen karbantartási munkálatok folytak. Miközben 1927-ben a hálózatot 5.299 méterrel (az 1928-i összhálózat-hossz 11,2⁰/₀-ával), 1928-ban 5201 méterrel bővítették, addig 1925-ben 246 db, 1928-ban 126 db faoszlopcsere volt. A villamosműben mindössze egyetlen gépegységet, – a 3. számút – generálózták (1925-ben). 1928-ra a városi villamosmű helyzete a terhelés rohamos növekedése, valamint a gépek elhanyagolt állapota miatt katasztrófálissá vált. Az Iparvállalatokat ugyanis nem szakemberek, hanem üzletemberek tanácsa irányította. Egyre sürgetőbbé vált egy átfogóbb, jó szakembergárdával rendelkező vállalkozás létrejötte.

A szolnoki Iparvállalat 1934-ig működött s mindvégig Salgótarjából vásárolta az energiát. 1934-ben az Iparvállalat Villamosművét és a Patak Rezső-féle koncessziót a Hungária Villamosági rt. vette át. A Hungária rt. 1920-ban alakult (Kocsubej svájci orosz emigráns tőkéjével), s kifejezetten az erőművek és a fogyasztók közötti villamosenergia szállítással foglalkozott. Az Iparvállalat fel-számolási mérlegében a következőket találjuk:

„A salgótarjáni bányával való kapcsolatunk folyománya volt, hogy Szolnok területén kívüli áramleadási jogunkat – mely a Patak-féle 25 éves koncesszionális szerződés eredménye volt – 1929. január hó 1-től a bányára ruháztuk át oly alapon, hogy a körzeti százalékos haszonrészesedés 18.000 Pengős évi fix kezdő összegben állapított meg, mely összeg 25.000 Pengőig emelkedik. Az azóta következett gazdasági romlás, s így a fogyasztások csökkenései igazolták számításainkat, mert az egység által sikerült elérnünk azt, hogy a körzetből eredő jövedelmünk nemhogy csökkent volna, de állandóan emelkedett.”

„Sorsdöntő esemény volt továbbá a Hungária Villamossági RT-gal megkötött üzemberleti szerződés, melynek értelmében a villamosművet a közönségre és a városra nézve jelentős elnyökkel a Hungária Villamossági RT vette bérbe. A jogerőre emelkedett szerződés értelmében az átvétel folyó évi augusztus hó 1-ével megtörtént, s ezzel az aktuussal megszűnően az Iparvállalat egyik legfontosabb üzletágát képező villamosüzem, a tekintetes Képviselet testület határozata szerint az Iparvállalat szervezete is megszűnik, s az Igazgatóság utolsó funkciója a jelen zárszámadás előterjesztése s beszámolójának megtétele.”

Az alábbiakban kivonatokat közlünk az üzemberleti szerződésből és az átadás-átvételi körülményeiről:

- „1. § A Hungária elvállalja, hogy a város tulajdonát képező berendezések fenntartását... és áramszolgáltatói köteleességeket ellátja.
2. § Szerződés kezdete 1934. VIII. 1., a szerződés 30 évre szól.
3. § A városnak kifizetendő bérleti díj a pénzbeli díjon kívül: 100.000 kWó közvil. és épület világításra, 30.000 kWó motorikus célokra tartozik díj-talanul adni.
5. § A hálózat visszaadása a szerződés lejártá után.”
A város elég nagy műszaki és erkölcsi kötöttségeket szabott meg:
- „a) A \pm - 5% feszültség-ingadozás be nem tartása esetén 20 P bírság.
- b) Az üzemzavar oka a városnak azonnal jelentendő.
- c) 24 órán túli üzemzavarnál közvilágítást köteles adni a Hungária rt. a város által megjelölt pontokon, bármilyen eszközzel.
- d) Ha az áramszünet fél órán túl tart, és a Hungária Villamossági rt. hibájából következett be (hanyagosság) 100 P. napi büntetést tartozik fizetni a városnak.
- e) A hálózat-fenntartásokat is be kell utólag jelenteni a városnak.
- f) A hálózat áthelyezését, melyet a fogyasztó kér, az áramszolgáltató költségére kell elvégezni. Utcarendezés vagy más közérdek miatt történő áthelyezést a Hungária rt. saját költségére végzi.
- g) A közvilágítási lámpák cseréje vagy a be- és kikapcsolási idő be nem tartása esetén bírságot kell fizetni.”⁴⁴

A Hungáriával kötött üzemberleti szerződés legfőbb célként a folyamatos üzemvitelt tekintette, ezért a fenntartási munkákat ünnepnapra vagy a hajnali órákra engedélyezte. Ez egyébként – mint terhelési minimum-idő – természetesen a Hungária rt-nek is érdeke volt.

A Hungária rt. működésével aktuálissá vált a munka- és érintésvédelem, a szakmérnökök és szakmunkások egységes irányítása alatt lehetőség nyílt a műszaki színvonal emelésére. Az üzemi balesetelhárító főbizottság 1940. január 17-én megtartott ülésének jegyzőkönyvében ezt olvashatjuk:

„Elnök közli; hogy a létesített testület-közi bizottság üzemi szabályzatot fog kidolgozni, amelynek egyik fejezete a feszültség közelében, ill. feszültség alatt végzendő munkálatok kérdését fogja rendezni.”⁴⁵

A modern nagyipari áramszolgáltatás kialakulását jelzi, hogy szinte minden hálózat-elemre adott ki a Hungária rt. valamilyen rendszerező utasítást, pl. tetőtartó 1,25 m. magas; kezelőjárdás tetőn 2,5 m. (német szabványok alapján). – A nem helyhez kötött mezőgazdasági gépek kábeles csatlakozását is szabályozták. A német szabványok ajánlásával és alkalmazásával a magyar szabványosítást is ösztönözték. A Hungária rt-t megelőzően a balesetvédelemmel és üzemvitellel kapcsolatosan csak egyéni kezdeményezések, ajánlások voltak.

A második világháború természetesen alapvető változást hozott a Hungária rt. működésébe. A távvezetékeken okozott károk leírását az igazgató 1947-es nyilatkozatában találjuk:

„A Salgótarján–Szolnok közötti 128 km. hosszú távvezeték, mely az Alföld áramellátásának fővezetéke, teljesen a földön hevert. A Szolnokról Cegléd–Szentese–Mezőtúr–Szarvas–Kisújszállás–Karcag felé induló 22.000 V-os távvezetékek nagy része is megrongálódott... Az Alföldet ellátó Salgótarjáni Erőmű központban 1944. novemberében olyan súlyos rombolások történtek, hogy az áramszolgáltatás megindítása ideiglenes berendezésekkel csak 1945 márciusában történhetett meg.”¹⁶ (A németek a generátorokat felrobbantották.)

A Hungária főmérnökének 1945. januári jelentéséből:

„A városi hálózat a külső kerületekben szenvedett nagyobb mérvű rongálódást, ahonnan sok utcából a vezetéket leszerelték, az oszlopokat kifűrészelték. Ezeket részben más utcákban telefon- vagy világítási vezeték építéséhez használták fel, részben elszállították, részben feltüzelték... Az áramszolgáltatás november 3-án történt megszűnése után, november 11-e óta a szolnoki Papírgyár – rövid ideig a MÁV-műhely – szolgált részben folytatólagos, részben szakaszos, estétől reggelig tartó áramot.” Ugyanitt nyerhetünk bepillantást abba a nehéz helyzetbe is, amelyben a helyreállítási munkálatok folytak:

„A 60 kV-os vonal javítását a szolnoki főtrafóállomástól kiindulva kezdtük meg... A nehézségek az élelmezés körül vannak, miután embereink élelmiszereivel nem rendelkeznek. A 60 kV-os vonalon dolgozó csoport 9–12 főből áll, akik részére most magánúton élelmiszert vásároltunk, ezt a munkahely továbbadásától függően szállítjuk tovább...”¹⁷

A Hungária rt. egyik – 1945. szeptember 22-én kelt – jelentéséből idézzük: „Az ép hálózat hossza Szolnokon:

Harcok előtt	harcok után	1945. IX. 1-én
104.365 m	17.862 m	70.765 m.”

A jelentés kiegészítése magyarázatként közli:

„Az 1945. szept. 1-ig helyrehozott hálózathosszúságok csak annyit jelentenek, hogy a hálózaton áramot tudunk szolgáltatni, de teljes hosszában nincsen még kész. Hiányzik legtöbb helyen a közvilágítási szál...”¹⁸

Még 1947-ben is súlyos feladatok vártak a Hungária rt.-re: „helyreállítandó még kb. 60 km. hosszú elosztóhálózat, továbbá villamosítandó még kb. 12 község...”

1948. elején megalakult az ÁVIRT (Állami Villamosművek RT.), amely már az összes villamosművek adatait és üzemét összefogta állami szinten. 1949-ben Állami Villamosenergia Szolgáltató Vállalattá (ÁVESZ) alakult, s 1949 végéig – a Hungária rt. megszűnéséig – közösen irányítják az érdekeltségeket. 1950-től az ÁVESZ önállóan irányítja a villamos üzemeltetést és munkálatokat.

A felszabadulás tette lehetővé hazánkban az ugrásszerű, óriási mértékű fejlődést villamosenergia felhasználás terén.

Villamosenergia felhasználás Szolnokon:	1935-ben	1971-ben
	2200 MWó	130.000 MWó.

Ez természetesen együtt járt a hálózathossz gyors növekedésével és korszerűsítésével, -- amely különösen az 1960-as évektől kezdve tapasztalható.

Földes Attila

JEGYZET

2. 3.; 4.; 5.; 7.; 8. Szolnok város közgyűlési jegyzőkönyveiből, Szolnok Megyei Levéltár.
6. 9.; 10.; 12. „A Salgótarján—Szolnoki Villamos Távvezeték” című kiadvány 1928-ból a szolnoki Damjanich Múzeum könyvtárában.
11. Polgármesteri jelentés 1928-ból, 52—53. old., — a szolnoki Damjanich Múzeum könyvtárában.
13. 14. A szolnoki Iparvállalat felszámolási mérlege és üzembérleti szerződés a Hungáriával — a szolnoki Damjanich Múzeum könyvtárában.
- 17.; 18. A Hungária rt. levéltári anyagából, Szolnok Megyei Levéltár.
19. A „DOLGOZO SZOLNOK 1944—1947” c. brossúrából. A TITASZ gyűjtött anyagából.

A társulat életéből

A TIT Szolnok megyei Szervezetének Szolnokon, 1972. szeptember 24-én tartott küldöttgyűlés anyagából

Szurmay Ernő, a TIT megyei elnöke megnyitójából:

Négy éve már, hogy TIT-tagságunk választott képviselői, küldöttei utoljára közgyűlésen találkoztak.

A gyorsuló idő e négy év alatt is annyi és olyan jelentőségű eseményt, történet, közéleti és tudományos információt halmozott fel, amennyit régen egy egész emberöltő sem volt képes. Bár igaz, hogy e rövid időszakban is emberek ezrei pusztultak, s százak hullanak ma is a nacionalista és vallási balhitek sajnálatos áldozataiként, de az is igaz, hogy erre az időre esik „óriási ugrása az emberiségnek”, amikor a Föld-bolygó embere először lépett a Holdra. Milyen szép is lenne, ha az az 1969. július 21-én, a Hold kompjába elhelyezett kisede emléktábla nemcsak néma és kihűlt útítársunk sivár és kietlen csöndjében hirdetné: „Békében jöttünk az emberiség nevében.”

A Társulat úgy kötelezte el magát a marxizmus-leninizmus eszméinek, hogy mindig meg is tud újulni általa, úgy követi a marxista-leninista párt irányítását, hogy maga is segíti e politika kiteljesedését, úgy szolgálja a szocialista Magyarország célkitűzéseit, hogy a maga értelmiségi tevékenységével közelebb viszi azokhoz, akik e célok megvalósítására hivatottak: munkásokhoz, parasztokhoz, tanuló vagy dolgozó, de mindenképpen a jövő építésére készülő fiatalokhoz. Éppen ezért törekszik további munkája egészében: jellegében, szervezetében, világnézeti megalapozottságában, az ismeretterjesztés tartalmában, formájában, metodikában állandó korszerűsödéssre.

Így törekszünk a TIT tömegmozgalmi jellegének erősítésével a párt értelmiségi politikáját valóra váltani, ezért hívjuk és várjuk megyénk értelmiségét társulatunk soraiba, előadóink közé, tovább szilárdítva és összehangolva tevékenységünket társszerveinkkel. Azt a folyamatot szeretnénk erősíteni, amelyet olyan jó érzéssel tapasztaltunk a járási-városi küldöttterkezetek alkalmával, s amelyért ezúton is köszönetet mondok megyei elnökségünk nevében is a járási-városi pártbizottságoknak, járási-városi szervezeteinknek, s valamennyi együttműködő társszerveinknek. Gondolok itt arra a célok értéséből fakadó aktivitásra, amely tagságunk körében megnyilvánult, pártbizottságaink egyre gazdagodó s ott is érzékelt irányítására, amelynek csak erősítését tudom kérni, kiegészítve azzal, ami az irányítás másik oldala, hogy titkáraink az időbeli tájékoztatást is tekintsék mellőzhetetlen feladatuknak. Ezzel már arra is utaltam, mennyire fontosnak tekintjük társulatunk, így megyei elnökségünk is, a területi elv fokozottabb érvényesülését. A mi szervezeti munkánk gerincét a járási, városi elnökségek alkot-

ják. Ezért tekintjük a korszerűsítési folyamat részeként járási-városi titkáraink majdani függetlenítését, vidéki elnökségeink s a taglétszám megerősítését.

Anyagi lehetőségeinktől, nem utolsó sorban központunk támogatásától függően többet kívánunk tenni a technikai ellátottság, a gyorsabb, színesebb és korszerűbb tájékoztatás, valamint tagságunk felnőttoktatási módszertani képzettségének emelése érdekében. Mondanom sem kell, hogy feladataink csak tagságunk egyetértő támogatásával, az állami intézményeknek, társadalmi szervezeteknek a TIT szerepét, a tudományos ismeretterjesztésben elfoglalt helyét valóban értő, kezdeményező segítségével tudjuk megoldani hazánk és népünk javára.

Tabák Lajos. az SZMT elnöke felszólalásából:

Jelentős eredményeket, felelősségtől áthatott és gondokat is tükröző beszámoló jelentést terjesztett elő a TIT Szolnok megyei elnöksége és ellenőrző bizottsága az elmúlt négy esztendei tevékenységről. Ebből az alkalomból azt a megtisztelő feladatot kaptam, hogy tolmácsoljam a VI. Küldöttértekezlet minden résztvevője számára a Szakszervezetek Szolnok megyei Tanácsa Elnökségének üdvözlétét, továbbá, hogy fejezzem ki Elnökségünk őszinte elismerését a megyében végzett sokoldalú és sikeres tudományos ismeretterjesztő munkáért mindazok részére, akik a TIT megyei, városi vagy járási szervezetének keretei között aktívan közreműködtek ebben.

Köztudott, hogy a munkásosztály műveltsége a legutóbbi években erősen tovább fejlődött, tartalmában és eszméiségében egyaránt gazdagodott. Erősödött a szélesebb értelemben vett kultúra, a tudomány, az oktatás, a közművelődés, a művészetek megnövekedett jelentőségének felismerése és szerepe a szocializmus építésében. Szükséges azért, hogy a művelődési rendszer egészét szervezetekben és céltudatosabban állítsuk a dolgozók politikai, általános és szakműveltsége fejlesztésének szolgálatába. Növelni kell tehát az olyan közművelődési tanfolyamok, akadémiák és iskolák hálózatát, amelyek biztosítják a felnőtt dolgozók számára az alpműveltség megszerzését és továbbfejlesztését, illetve termelési kultúra és szakmai műveltség fokozását. Ebben a fontos tevékenységben előtérbe kell helyezni, segíteni kell a szocialista brigádokat, hogy a közművelődésnek olyan egyéniségeivé fejlődjenek, amelyek nemcsak szakmailag fejlesztik tagjaikat, hanem befolyásolják őket érdeklődésükben, művelődésükben és ezeken túlmenően a szabadidő felhasználásában is. Mindezért nagy a felelőssége a szakszervezeti mozgalomnak, és mind ebben, fontos szerep hárul a TIT által végzett és végzendő tudományos ismeretterjesztésre. A szakszervezetnek és a TIT-nek tehát együttesen tovább kell bővíteni azoknak a művelődési funkciót betöltő szabadegyetemek, munkásakadémiák, szakkörök és egyéb ismeretterjesztési formáknak a sorsát, amelyek elősegítik a társadalmi kérdésekben való eligazodást és ismeretanyagukkal jól kapcsolódnak a termelési feladatokhoz is.

Ebből kiindulva, s ezt a célt szolgálva jött létre az SZMT és a TIT megyei Szervezete között 1969. októberében az együttműködési megállapodás is, amelyben kifejeztük kölcsönös törekvésünket, hogy fokozatosan segíteni fogjuk az üzemi, a vállalati dolgozókat az általános és szakműveltség emelésében, a világnézeti nevelésben, a szocialista emberrénevelés folyamatában.

A mai küldöttértekezlet nemcsak lehetővé, de kötelességünké is teszi annak a vizsgálatát, hogy miként teljesítettük az együttműködés keretében közösen vállalt feladatokat. Ennek mind a pozitívumai, mind a negatívumai kiolvashatók a TIT megyei beszámolójából. Mégis szeretném hozzátenni a pozitívum-

hoz, hogy csupán Szolnokon az SZMT hatókörébe tartozó Ságvári Endre Megyei Művelődési Központ szervezésében 1086 különféle TIT előadást, illetve rendezvényt tartottunk 1968–1971 között. Az egy évre eső átlag tehát – ismétlem – csupán Szolnokon, és csupán az említett intézmény szolnoki klubjaiban 272 rendezvény egy év alatt. Ez a többi eredmény mellett feltétlenül pozitív. Érdemes rá figyelni és levonni belőle azokat a következtetéseket, amelyeknek a felhasználásával enyhíteni lehet a meglévő, s az egyébként elégedetlenségünket kiváltó negatívumokat.

Helyesen mutat rá továbbá a beszámoló, hogy ebből adódnak a legfontosabb feladataink is, az, hogy a lehető leggyorsabban az eddigieknél sokkal szorosabb kapcsolatot kell kialakítani az üzemek gazdasági vezetőivel a párt és a szakszervezeti szervekkel. Az, hogy a kapcsolatok még nem váltak elég szorossá, kétoldalú dolog, nekünk is részünk van ebben. Éppen ezért az SZMT elnökségének oldaláról is mindent el kell követni, hogy a rendelkezésünkre álló sajátos eszközök felhasználásával segítsük elő, hogy a TIT törekvései az üzemi dolgozók körében végzendő tudományos ismeretterjesztés fejlesztése és bővítése terén sikeresen megvalósuljanak.

Sipos Károly, a Megyei Tanács elnökhelyettese felszólalásából:

A beszámoló jelentés az élet igazolta eredményes munkáról ad részletesen számot. A mellékelt statisztikák alapján kibontakozik az a tevékenység, amelyet a teremben ülők és az itt nem lévő társaink a felvilágosító munka területén végeztek. A beszámoló több helyen olyan jelentést használ, hogy „némi fejlődés történt” egyes területeken. E mértéktartó megfogalmazást is üdvözölni kell, azonban a mértéktartásnál is vigyázni kell, hogy árnyalataiban ez ne a saját értékeinknek a nem kellő hangsúlyozását jelentse.

A beszámoló 19. oldalán 14 sor szól a Jászkunságról, pedig ez többet érdemelne, hisz a maga nemében ilyen jellegű folyóirat a megyében nincsen. A rendszeres olvasók tudják, hogy milyen értékes publikációk szoktak ebben megjelenni.

A TIT munkája a közművelődés szerves része és mint ilyen a művelődés pótlásának szerepét is betölti. Az MSZMP Központi Bizottságának a közoktatásról szóló határozata az iskolákban éppen a tananyag csökkentését, a mérséklést tűzte ki feladatul. Ez mintegy növeli a fontosságát a művelődéspótlásnak, de a rohanó világunk megannyi új ismeretei is kötelezővé teszik, hogy még nagyobb mennyiségben vigyük dolgozóink körébe ezeket az ismeretanyagokat. Az állami szervezetek ezt segítik.

Visszatérve az előzőekre, a Jászkunságnál további lépést kellene előre tenni nekünk – a megyének. Erre a folyóiratra szellemi életünknek nagyobb szüksége van, mint ahogy ezt eddig észrevettük. Kár, hogy nem fordítunk nagyobb gondot rá. Idáig nagy probléma volt a nyomda. Bármilyen lassan is készül, de aki a Vörös Csillag úton jár, láthatja, hogy a nyomda előbb-utóbb úgyszólván felépül. Most már csak az kell, hogy a TIT, vagyis mi felkészüljünk arra az időre, amikor már valóban nyomda áll a rendelkezésünkre. Érdemes volna azon is gondolkodni, hogy a Jászkunságnak a profilját szélesíteni kellene.

Hiányolom, a beszámolóból hiányzik, hogy Szolnok város 900 éves jubileumára készül. Köztudott – de azért mégis mondom –, hogy el ne felejtjük. Szolnok Jász-Nagykun-Szolnok megye székhelye. Létezése a megyével kötődik össze. Együtt létezik tehát vele. Ha a 900. évfordulóját ünnepli, azt a megyével együtt ünnepli. Nagyobb célokat szeretnénk megvalósítani. Nevezetesen, hogy

megyékben mindenütt jobban feléhresszük az emberekben a szűkebb pátriájuk iránti ragaszkodást, mert az emberek nem általában Magyarországon élnek, hanem élnek Szolnokon, Tószegen, Mezőtúron, Karcagon.

A megyeszékhely együvé tartozását az egész megyével hangsúlyosabban lehetne erősíteni. Ebben a TIT-nek nagy szerepe lehet, és azt hisszük üstökön is ragadja a TIT vezetősége ezt az alkalmat, hogy ismeretterjesztő tevékenységében ezt is szerepeltesse. Az állami szervek a maguk részéről messzemenően közreműködnek ezekben a feladatokban.

Dr. Majoros Károly, az MSZMP Megyei Bizottsága titkára felszólalásából:

A Megyei Pártbizottság nevében nagyrabecsüléssel köszöntöm a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Megyei Küldöttértekezletét. Minden kedves résztvevőjét és Önökön keresztül azt a sok-sok ezer ismeretterjesztőt, akik önzetlen és lelkes munkájukkal segítenek a szocializmust építő emberek gondolkodásának a formálásában. Úgy érzem nem túlzás azt mondani, hogy megtisztelő kötelesség az ismeretterjesztők üdvözlése, hiszen minden ismeretterjesztő közéleti ember. Bármilyen legyen is a munkaköre, önmagát értelmiségivé avatja azzal, hogy önmaga és mások művelésére képes. Önmaga és mások művelését lelkesedéssel, áldozatvállalással és önzetlenül végzi. Megtisztelő kötelesség szerintem azért is, mert az ismeretterjesztő sokfelé, sok irányban figyelő ember, nagy érdeklődéssel és még talán nagyobb közéleti cselekvésvágygal. A beszámoló gazdag munkáról ad számot, és úgy gondolom, hogy természetes is.

A szocializmus és a tudomány egymástól elválaszthatatlan, a szocializmusnak szerves része a tudományos ismeretterjesztés. Sokszor és egyre gyakrabban mondták és mondjuk, hogy olyan korban élünk, amikor az embernek többször kell kijárni azt az iskolát, amelyet apáink csak egyszer jártak ki és azt is gyermekkorban tették. Nincs befejezett ismeret, és ha nincs befejezett ismeret, akkor a TIT-nek nem lehet szebb hivatása és kötelessége, mint segíteni, hogy az emberek az ismereteket minél többen, minél gyakrabban és pontosabban tudják megújítani.

Nyilván nemcsak a gépek avulnak. Az emberek ismereteit is egyre gyorsabban fenyegeti a kopás veszélye és hivatásbeli kötelességünk, mint ismeretterjesztőknek, hogy segítsük a kopástól megóvni az emberi ismereteket. Ha azt mondjuk, hogy a szocializmust magasabb szinten építjük, akkor ez azt is jelenti, hogy növeljük a tudomány szerepét, növeljük az emberek ismereteit és ebben a TIT és annak minden tagja a legfőbb pillér, az az oszlop, amelyre lehet építeni a továbbiakban is, hiszen az ember termeli a tudományt, az ember alkalmazza a tudományt és ahhoz, hogy jobban tudja alkalmazni, ehhez nekünk, ismeretterjesztőknek is jobban hozzá kell járulni. Elterjeszteni az ismereteket és tettekre sarkallni az embereket, gondolom ez a két fontos feladat, amelyet mindannyiúnknak végezni kell.

Kérdés az, hogy milyen szinten tudjuk ezt a feladatot végezni. Sikeresen mindig mindent elérni. Nyilvánvaló nem. Nemcsak sikereink, gondjaink is vannak, amivel a beszámoló is foglalkozik. Ha lelkesen végezzük a munkát, akkor sikereink nagyobbak lesznek. Ha vállaltuk az ismeretterjesztést, amely önzetlen társadalmi tevékenységünk, akkor nem szabad, hogy letörjenek a sikertelenségek, esetleg kudarcok, hanem további munkára kell, hogy serkentsenek bennünket.

Úgy érzem, hogy nem túlzás azt sem mondani, hogy a célunk, talán társadalmi méretben megtanítani az embereket, hogy megértsék korukat. Saját korunkat. Eligazodjanak ebben a korban és legyen optimizmusuk, legyen bátorságuk hinni, és nemcsak hinni, hanem terjeszteni is, hogy a szocializmus a jövő. Ez az ismeretterjesztő feladat nagy kötelessége.

Az ember önmaga mindig szelektál. Sok mindent hall a tömegkommunikáción keresztül és gyakori a felvetés, hogy vajon az ismeretterjesztés nem fog-e veszíteni szerepéből. A szóbeli ismeretterjesztés, az egymás közötti véleménycsere szerintem nem, mert az embereknek nemcsak ismeretet nyújtunk, hanem vitatkozunk, politizálunk, orientáljuk az embereket. Ebből következik, hogy nekünk kötelességünk a marxista értékvállalás. Az ismeretterjesztésben más úton nem járhatunk. Úgy érzem, joggal mondjuk, hogy a marxizmus időszerűsége nem azért van, mert mondjuk, hanem azért, mert így igaz. Így igaz a valóságban, és ha igaz, hogy a marxizmus nagy klasszikusai, Marx, Engels és Lenin egy történelmi kor törvényszerűségét állapították meg, akkor az is igaz, hogy ma éljük ezt a történelmi kort. Az átmenetet a szocializmusba, és addig, míg ezt a kort éljük, addig ezek a törvényszerűségeik igazak lesznek. Az őszinte ismeretterjesztőnek kell, hogy vállalja korát, és kell, hogy vállalja azt a marxista értéket is. Ebből következik, hogy kötelességünk, meg feladatunk a megalapozott igényesség és a biztos tájékozottság. Van egy sajátos kettősség az ismeretterjesztésben. Van egy állapot, amellyel mindig szemben találjuk magunkat, nem is lehet másképpen, amelyek megfogalmazódnak az emberek részéről kérdésekben, igényekben. Összegeződnek és megkapjuk, hogy mire kérnek választ. Ugyanakkor van az ismeretterjesztésnek egy sajátos folyamata is, és ez a folyamat az, amit nekünk tudni kell, mert lehetőség arra, hogy az igazi kulturális értékeket közvetítsük, tolmácsoljuk az embereknek. Lehetőség arra, hogy tudjuk változtatni az embereket meghatározott irányba. Tudjuk változtatni az emberek gondolkodását a szocializmus irányába. A világnézeti igényeit saját maga fogalmazza meg mindenki. Nekünk kötelességünk, hogy ebben a megfogalmazásban segítsük, a mi tudományos világnézetünk alapján álljanak minél többen. Nincs világnézeti semlegesség az ismeretterjesztésben. Nincs és nem is lehet. Sokat ismételt dolog, de nem tudjuk elégszer mondani, hogy a mi hazánkban a politikai és a gazdasági harc eldőlt. Egyértelműen és végérvényesen győzött a szocializmus. A világnézeti harc folyik, kegyetlenül és nemcsak társadalmi rendszerek között, hanem az emberek fejében is. Az emberek fejében a világnézeti harc nem dőlt el. Viszont a gazdaság és a politika győzelme garancia arra, hogy az ideológiában is mi fogunk győztesen kikerülni. Van a mi szocialista ideológiánk és van más ideológia, és van más ideológia a saját magunk fejében is, saját magunkkal harcolunk, amikor a két ideológia harcáról beszélünk. Csak az arányok különböznek, hogy kinél több a szocialista és kinél kevesebb a más ideológia. Éppen ezért talán a tájékoztatás és az orientálás egységei nélkül megnyugtatóan ismeretterjesztő tevékenységet nem tudunk folytatni.

Az elkötelezettség a hazánknak, az elkötelezettség a szocializmusnak ez az, amit az ismeretterjesztő munkában is követni kell. Épp ezért az ismeretterjesztést a ma és a holnap feladataihoz kell igazítani, akkor is, ha a múltról beszélünk. Egységesen kell értelmezni és egységesen cselekednünk. Ez lehet a siker záloga ismeretterjesztésünkben. Véleményem szerint csak akkor beszélhetünk ismeretterjesztésről, ha az érdekeltek, a hallgatók és az előadók egyaránt szívesen vállalnak részt benne.

Számunkra az ismeretterjesztés nem lehet csak munka, élménynek is kell lennie. Persze többen vagyunk, mint ahányan végezzük, sokkal több a rátermett ember az ismeretterjesztésben, éppen ezért a létszámnövelés feladata is a mi munkánk közé sorol. Lenin valamikor azt mondta, talán ma is igaz, hogy tulajdonképpen az emberek gondolkodásának formálásával minden egyes ismeretterjesztőre szükség van.

* * *

A TIT Szolnok megyei elnökségének tagjai:

Elnök: Szurmay Ernő, Szolnok, a m. könyvtár igazgatója.
Alelnök: Dr. Sipos Sándor, Karcag, városi eln. kut. int. ig. h.
Tolna Károly, Szolnik, közg. szo. MNB m. ig.
Titkár: Várdaj Jánosné, Törökszentmiklós, városi elnök,
VT műv. oszt. vez.

Tagok:

Mészáros Ferenc, Szolnok, a TIT m. titkára
Barna Gábor, Szolnok, városi elnök, VT műsz. oszt. vez.
Bodon Béla, Tmiklós, járási eln. ált. isk. ig.
Dr. Borók Imre, Kisújszállás, városi eln. gimn. tanár
Bornemíssa Ilona, Szolnok, járási eln., népműv. felügy.
Dr. Draskovits Dénes, Mezőtúr, városi eln. városi főorvos
Farkas Dániel, Túrkeve, városi eln., pártmunkás
Lencse Gyula Jberény, járási eln., tanítókép. tanár
Dr. Temesváry Ottó, Tfüred, járási eln., járási főorvos
Tóth Gyula, Jberény, városi eln., tanítókép. tanár
Dr. Várnai Albert, Ksztmárton, járási eln., főorvos

Szakmai képviselőt:

Csépe Lajos, mezőg. tudományág, tsz. ter., sz. munkatárs
Dohanicz János műszaki tudományág, főmérnök
Egri Mária művészeti tudományág, művészettörténész
Dr. Ferenczi György egészségü. tudományág, ig. főorvos
Győri Tibor történelmi tudományág, pártharc. vez.
Dr. Láncki Ferenc jogi tudományág, ügyvédi kam. elnöke
Lévai István filozófiai tudományág, pártisk. tanszékvez.
Nagy Lajos hadtudományi tudományág, alezredes
Szabó István, szoc. csop. tudományág pártokt. I. tanszék. v.
Dr. Vidra József eu. tudományág, oszt. vez. főorvos
Zakár Zoltán ped.-pszich. tudományág, vt elnök.

Társszervezetek képviselőt:

Cseppentő Miklós m. műv. közp. igazgatója
Elek Lajos mt. műv. oszt. h. vez.
Kaposvári Gyula, múz. megyei ig.
Dr. Lukács Pál, KSH m. ig., Közg. Tud. Egy. titkára
Pápay Mihály HNF m. munkatársa
Tabák Lajos SZMT elnöke
Tari Kálmán MSZMP MB PMO h. vezetője

A megyei küldötttervezetelen megválasztott országos választmányi tagok:

<i>Közgazdasági:</i>	Tolna Károly, az MNB megyei igazgatója Varjú István, a m. Beruh. V. főkönyvelője
<i>Művészeti:</i>	Barna Gábor, a Szolnoki VT oszt. vez. főmérnöke Egri Mária múzeológus, művészettört.
<i>Nemzetközi:</i>	Koródi Béla, az MSZMP Jberényi jár. biz. titkára Tabák Lajos, az SZMT elnöke
<i>Pedagógia— Pszichológia:</i>	Verók István pszich., a Pályavál. Tan. vez. Zakár Zoltán, a Szolnoki VT elnökh.
<i>Történelmi:</i>	Győri Tibor, az MSZMP m. archiv. vezetője Kaposvári Gyula, a m. múzeumok igazgatója
<i>Biológiai:</i>	Tarjányi István, a KÖJÁL munkatársa
<i>Csillagászati:</i>	Hidasi Vilmos nyug. vegyész mérnök
<i>Egészségügyi:</i>	Dr. Farkas Emilia főorvos, Tmıklós Dr. Ferenczi György ig. főorvos, Szolnok Dr. Vidra József, a m. kórház oszt. v. főorvosa
<i>Fizikai:</i>	Nagypál Miklós szakközépisk. tanár
<i>Kémiai:</i>	Pafféri Elemér gimn. tanár
<i>Matematikai:</i>	Hajdú Ferenc ált. isk. tanár
<i>Földrajzi:</i>	Janó János, a MT műv. o. főelőadója Kerecsendi Gyöngyi ált. isk. tanár
<i>Mezőgazd.— Élelmezésügy:</i>	Dr. Sipos Sándor kandidátus, Karcag Csépe Lajos agrárménök Tsz Ter. Szöv. munkatársa
<i>Műszaki:</i>	Dohanics János gép- és vill.-mérnök
<i>Néprajzi— Szakcsop.:</i>	Deák Imréné dr. múz. ig., Tiszafüred
<i>Szociológiai Szakcsop.:</i>	Szabó István, az MSZMP MB oszt. vez. h.

A TIT Szolnok megyei Ellenőrző Bizottságának tagjai:

<i>Elnök:</i>	Dr. Leveles György, MNB főcsoportvezető
<i>Titkár:</i>	Varjú István, M. Beruházási V. főkönyvelője
<i>Tagok:</i>	Balla Dezső, ny. gépészmérnök Kádár Ágoston, ny. gazdasági ig., D. Nagy János, Járműjav. Műv. Ház ig.

Ára : 5 Ft

001
T 11